

Mateusz–Milan Stanojević
Filozofski fakultet, Zagreb
mmstanoje@ffzg.hr

Konceptualna metafora u kognitivnoj lingvistici: pregled pojmova

Kognitivna se lingvistika bavi konceptualnom metaforom još od prvotnog modela Lakoffa i Johnsona iz 1980. godine. Premda je konceptualna metafora prihvaćena kao jedan od ključnih dijelova kognitivnolingvističke teorije, postoje različiti teorijski prijevori vezani uz motivaciju konceptualnih metafora, njihovu kulturnu određenost, konvencionaliziranost te pitanje je li riječ o ustaljenoj strukturi znanja ili procesu. Cilj je ovog rada dati pregled temeljnih pojmova, ujedinivši ih u model koji preuzima najbolje dijelove različitih pristupa i omogućuje temelj za jasnu operacionalizaciju. Rad se bavi dvama temeljnim pitanjima: dinamičnošću odnosno statičnošću konceptualne metafore i njezinim ograničenjima. U radu se zgovara integrirani pristup konceptualnoj metafori, koji uz dinamični pogled na metaforu kao na kognitivnu sposobnost povezivanja dviju domena u stvarnom vremenu ne isključuje ustaljenost pojedinih veza, što omogućuje konceptualnu i tekstualnu analizu. Dvostrukost metafora očituje se i u njihovoj motivaciji te se u radu umjesto odjeljivanja kulturne motivacije i utjelovljenja izlaže pristup u kojem je konceptualna metafora podjednako usađena u kulturna i utjelovljena iskustva sadržana u središnjim znanjima. Središnja su znanja metonimijsko načelo motivacije konceptualnih metafora, a vrijede za neku zajednicu. Doseg onoga što je zajedničko ograničen je mogućim biološkim univerzalijama i zajedničkim kulturnim elementima, što se prirodno odražava i na detaljnost konceptualnih metafora (shematičnije konceptualne metafore javljaju se u više kulturnih zajednica nego detaljne). Naposljetku, integracija dvostrukosti konceptualnih metafora očituje se i u pristupu njihovoj analizi, gdje se zgovara kombinacija konceptualne integracije (koja je pogodna za inovativne metafore i njihovo modeliranje u stvarnom vremenu) i »tradicionalne« konceptualne analize (koja je pogodna za konvencionalizirane konceptualne metafore).

1. Uvod

Kognitivna se lingvistika bavi konceptualnom metaforom od samih svojih početaka – još od 1980. godine kada je nastao prvotni model Georga Lakoffa i Marka Johnsona. Unutar okvira kognitivne teorije konceptualna je metafora od tada u potpunosti prihvaćena, a do sada je u velikoj mjeri pokazana i njezi-

na psihološka »realnost« (Gibbs 1994), pa čak i neurološki temelji (Lakoff i Johnson 1999). Ipak, i u samom »klasičnom« konceptualnom pogledu na metaforu postoje mjesta u kojima se razlikuju pristupi različitih autora ili gdje nedostaju kriteriji koji bi omogućili operacionalizaciju. Primjerice, unatoč brojnim raspravama javlja se pitanje ograničenja konceptualnih metafora – zašto se neke konceptualne metafore (kao VIŠE JE GORE) javljaju u mnogim kulturama (ili su čak i univerzalne), dok su neke druge metafore (kao LJUBAV JE PUTOVANJE) ograničene na neke kulture? Postoje li neki mehanizmi koji određuju ograničenja konceptualnih metafora? U kakvoj su vezi konceptualne metafore s kulturnim čimbenicima i konvencionaliziranošću konceptualnih metafora? I napokon: jesu li metafore ustaljene strukture znanja ili inovativni način povezivanja domena znanja u stvarnom vremenu?

Cilj je ovog rada dati pregled temeljnih pojmova iz teorije konceptualne metafore u jedinstvenome modelu. Svrha ovdje ponudenog modela konceptualne metafore jest obuhvatiti dosadašnje teorijske spoznaje preuzimajući najbolje dijelove različitih pristupa i omogućiti jasnu operacionalizaciju kao temelj za razvoj metodologije istraživanja metafore. Ponudit ćemo integrirani model konceptualne metafore, koji uzima u obzir da je konceptualna metafora dinamična sposobnost povezivanja dviju domena, koja istodobno omogućuje postojanje ustaljenih veza. Ta se dvostrukost konceptualne metafore očitava i na razini kulture i utjelovljenja, gdje osim uobičajene motiviranosti putem fizičkih čimbenika (tj. utjelovljenjem) tvrdimo da je i kultura čimbenik koji je istodobno odgovoran za varijaciju i kulturna ograničenja. Model temeljimo na Langackerovu i Kövecsesovu prijedlogu središnjeg znanja. Dvostruki karakter metafore vidljiv je i u načinu njezine analize ponajprije kao ustaljene strukture znanja (u Lakoffovoj i Johnsonovoj prvotnoj teoriji konceptualne metafore) ili kao povezivanja domena u stvarnom vremenu (putem konceptualne integracije). I ovdje nudimo integraciju te zagovaramo srednje rješenje u kojem se rabe oba modela ovisno o značajkama analiziranog materijala.

U drugom se odlomku bavimo definicijom konceptualne metafore. U trećem odlomku nakon pregleda prijedloga ograničenja kod konceptualnih metafora tvrdimo da je najprirodnije metonimijsko utemeljenje konceptualnih metafora, jer (u sprezi sa središnjim znanjem) omogućuje uključivanje kulturnih čimbenika kao načina varijacije i univerzalnosti. U četvrtom i petom odlomku bavimo se posljedicama kulturne usadenosti i utjelovljenja: detaljnošću/shematičnošću konceptualnih metafora i njihovom konvencionaliziranošću. U šestom se odlomku ukratko osvrćemo na konceptualnu integraciju, naglašavajući podudarnosti s »klasičnim« pogledom na konceptualne metafore. U zaključku damo prijedlog jedinstvenog modela konceptualne metafore.

2. Što je konceptualna metafora?

Konceptualna je metafora jedan od kognitivnih procesa konstruiranja značenja na temelju kojeg povezujemo dvije konceptualne domene: izvornu domenu (engl. *source domain*) i ciljnu domenu (engl. *target domain*; Lakoff i Johnson 1980; Lakoff i Turner 1989, 60–65; Lakoff 1993, 206–207). Konceptualna me-

tafora kao spoznajna sposobnost odražava se u jeziku, što znači da razlikujemo dvije razine: metaforički jezični izraz i konceptualnu metaforu (Lakoff i Johnson 1980, 4–6; Lakoff 1993, 206–209; Kövecses 2002, 4). Pogledajmo sljedeće primjere:¹

- (1) *Njih su dvojica odigrali ključnu ulogu u uhićenju zločinaca.*
- (2) *Nepoznanica je što se sve događalo iza kulisa teniskog turnira.*
- (3) *Tako je završio prvi čin diskusije o tom pitanju.*
- (4) *Nedjelja daje odgovor, i spušta se zastor nad nogometnim prvenstvom.*
- (5) *Vrbnik i grad Krk bit će pozornica zbivanja te zanimljive fešte.*

Primjeri (1)–(5) su metaforički, jer se u njima različiti događaji opisuju kao kazališna predstava. Na izvornu domenu KAZALIŠNE PREDSTAVE nedvojbeno nas upućuju jezični izrazi *odigrati ulogu* u (1), *kulisa* u (2), *prvi čin* u (3), *zastor* u (4) i *pozornica* u (5). S druge strane, možemo se složiti da izrazi *uhićenje zločinaca* u (1), *teniski turnir* u (2), *diskusija* u (3), *nogometno prvenstvo* u (4) ni *Vrbnik i grad Krk* u (5) nisu iz konceptualne domene KAZALIŠTA, nego iz neke druge domene znanja koju ćemo za sada nazvati domenom JAVNI DOGAĐAJ. Na taj način jezične primjere (1)–(5) možemo svesti na konceptualnu metaforu JAVNI DOGAĐAJ JE KAZALIŠNA PREDSTAVA. Naziv konceptualne metafore (primjericice JAVNI DOGAĐAJ JE KAZALIŠNA PREDSTAVA ili poopćeni oblik CILJNA DOMENA JE IZVORNA DOMENA) zapravo je samo skraćeni način bilježenja skupa preslikavanja (engl. *mapping*) iz izvorne domene na ciljnu domenu. Preslikavanja u konceptualnoj metafori odnose se na korespondencije između dviju domena – dakle, riječ je o skupu naših znanja o tome što se preslikava na što. Vratimo li se jezičnim primjerima (1)–(5), možemo pretpostaviti sljedeća konceptualna preslikavanja:

Tablica 2–1. Preslikavanja kod konceptualne metafore

JAVNI DOGAĐAJ JE KAZALIŠNA PREDSTAVA

izvorna domena: kazališna predstava	ciljna domena: javni događaj	primjer
kazališna predstava	javni događaj	svi primjeri
glumci	sudionici javnog događaja	(1)
činovi	dijelovi javnog događaja	(3)
spuštanje zastora	kraj javnog događaja	(4)
pozornica	mjesto održavanja javnog događaja	(5)

Osim preslikavanja – povezivanja pojedinih dijelova domena – kod konceptualne metafore važne su i posljedice shvaćanja ciljne domene putem izvorne domene (engl. *metaphorical entailments*; Lakoff 1987, 386–389). Riječ je o metaforičkom zaključivanju o pojedinim aspektima ciljne domene na temelju zak-

1 Svi primjeri potječu iz Hrvatskoga nacionalnog korpusa (dostupnoga na: www.hnk2.ffzg.hr). U nekim su primjerima promijenjeni nazivi i izbačeni manje važni dijelovi.

ljučkaka i znanja o izvornoj domeni, što je još jedan dokaz o spoznajnom karakteru konceptualne metafore.² Na primjer, znamo da u kazališnim predstavama glumci mogu igrati uloge koje se razlikuju prema važnosti, a posljedica u ciljnoj domeni JAVNOG DOGAĐAJA jest da se osobe koje sudjeluju u javnim događajima mogu razlikovati po važnosti (što se vidi u primjeru (1)). U primjeru (2) vidljiva je druga posljedica – gledatelji predstave vide samo ono što je dio kazališne predstave, a ne i ono što je dio »stvarnosti«, pa zato promatrači javnog događaja vide samo ono što je dio javnog događaja, a ne i ono što je dio njegovog ustroja.³

Premda se pojam konceptualne metafore kao veze između dviju domena može činiti sasvim jasnim, neki autori zamjeraju teoriji konceptualne metafore nejasnu odvojenost doslovnog značenja (kao temelja jezika koji možemo razumjeti izravno) od metafore (v. npr. Lawler 1983, 206; Kittay 1987, 20, 22). Doista, usporedimo li rečenicu:

(6) *Tako je završio prvi čin diskusije o tom pitanju.*

i rečenicu:

(7) *Izveden je prvi čin Krležine drame.*

premda osjećamo da je izraz *prvi čin* u (6) metaforički, a u (7) doslovan, preostaje nam odgovoriti na pitanje postoje li neki »objektivni« faktori pomoću kojih bismo to mogli utvrditi. Kratak i jasan odgovor jest da ne postoje. Takvu negativnu tvrdnju zagovaratelji objektivističkih teorija uzimaju kao temelj odbacivanja teorije konceptualne metafore, jer smatraju da teorija koja ne može definicijom razdvojiti navedena dva tipa značenja nikako ne može biti valjana. Međutim, i u navedenom odbacivanju objektivističkih teoretičara metafore valja zamijetiti kako su se njihova predznanstvena zamisao o svijetu (tj. pučka teorija) i filozofija objektivizma poigrale njihovom znanstvenošću: budući da osjećaju da razlika postoji i budući da objektivizam zahtijeva čvrste definicije, obje se vrste značenja moraju jasno definirati.

Nasuprot tomu, kognitivnim je lingvistima promjena filozofske paradigme omogućila sagledavanje pučke teorije doslovnog i metaforičkog značenja kao skale (Gibbs 1994, 24–80), u kojoj doslovno i metaforičko značenje imaju isti značaj. Dapače, psihološka istraživanja pokazuju da metafora ne zahtijeva posebno vrijeme obrade, ni kod produkcije ni kod shvaćanja (Gibbs 1994, 80–119) te da ovisi o istaknutosti (Giora 2002), što upućuje na gore navedenu činjenicu. Dakle, i u (6) i u (7) entitet o kojem govorimo (*dramu* u (7), tj. *diskusiju* u (6))

2 Lakoff zapravo razlikuje ontološka preslikavanja (engl. *ontological correspondences*; koja odgovaraju preslikavanjima koja smo opisali gore), epistemička preslikavanja (engl. *epistemic correspondences*; (Lakoff 1987a, 386–389) i posljedice (engl. *metaphorical entailments*; (Lakoff i Johnson 1999, 384–385). Budući da Lakoff ne određuje razliku između epistemičkih preslikavanja i posljedica i budući da se primjeri koje navodi sasvim podudaraju, u ovome ćemo ih radu smatrati istom pojavom, a koristit ćemo se nazivom »posljedice« (usp. i Croft i Cruse 2004, 196–197).

3 Tu se javlja i redovito negativno vrednovanje onoga što je unutar vidnog polja, ali je sakriveno (u primjeru (2) izraz *iza kulisa* ima izrazito negativan aksiološki naboj; za raspravu o aksiologiji v. Krzeszowski 1997; 1999).

konstruiramo kao entitet koji ima dijelove – činove. Razlika između dvaju prikaza zapravo je dogovorna i ovisi o statusu našeg konvencionaliziranog znanja: dok je kod *kazališne predstave* u primjeru (7) takav način konstruiranja stvar izravno opazivog i provjerljivog konvencionaliziranog znanja (primjerice fizički vidljivog iz spuštanja zavjese), *diskusija* iz primjera (6) nema jasno opazive dijelove koje bismo nazvali činovima. Dakle, postoje konvencionalizirani (ali ne i objektivni) faktori koji omogućuju razdvajanje prototipnih slučajeva doslovnog i metaforičkog značenja. Također valja zamijetiti djelomičnost preslikavanja kod konceptualne metafore: dok za »Krljezinu dramu« u (7) vrijede sva znanja vezana uz činove u kazališnoj predstavi (broj činova, njihovo trajanje, spuštanje zastora između činova itd.), za »čin diskusije« u (6) vrijede samo središnja znanja (v. 3.3). Navedena se značajka očituje i jezično odnosno psiholingvistički: doslovno tumačenje uobičajeno je bez navođenja nekog posebnog konteksta, a konvencionalizirane metafore se javljaju u različitim kombinacijama riječi (za primjere i detaljno objašnjenje v. odlomak 5).

Naposlijetku, valja naglasiti dvostruki karakter konceptualne metafore (v. npr. Brisard 2002) i njezinu spoznajnost. S jedne je strane konceptualna metafora sintagmatska sposobnost povezivanja konceptualnih domena, koja se uvijek nanovo odvija u pojedinoj konceptualnoj situaciji, što je psiholingvistički pogled na konceptualnu metaforu. S druge strane, stalno korištenje veza između istih konceptualnih domena dovodi do njihova ustaljivanja, pa je tako (s lingvističkoga gledišta) konvencionalizirane konceptualne metafore moguće promatrati i kao gotova, paradigmatička znanja koja (nesvjesno) prizivamo da bismo izrekli/razumjeli neki jezični izraz. Dakle, primjeri (1)–(5) pokazuju korištenje metaforičke sposobnosti na sintagmatskoj razini u pojedinoj komunikacijskoj situaciji, ali isto tako se mogu postulirati i kao odraz konvencionalizirane (ustaljene i stabilne) veze koja se odražava u gore navedenim preslikavanjima.

U integriranome modelu konceptualne metafore od ključnog je značenja uzeti u obzir tu dvostrukost konceptualne metafore. Konceptualna je metafora u osnovi kognitivna sposobnost koju rabimo u stvarnom vremenu – riječ je o sposobnosti koja dopušta povezivanje dviju domena znanja. Svaki se put kod procesiranja neke metaforičke rečenice aktivira neka veza između dvije domene. S druge strane, neke veze češće rabimo ili su nam iskustveno bliže, pa su tako istaknutije (a istaknutost dovodi do bržeg prizivanja; v. Giora i Fein 1999). Upravo istaknutost nekih jezičnih oblika i konceptualnih veza opravdava i »statički« pogled na konceptualnu metaforu kao na već gotovu i ustaljenu vezu između dvije domene. Integrirani model mora, za razliku od postojećih modela, uzeti u obzir ovu dvostrukost. Da bismo se time mogli pozabaviti, moramo se osvrnuti na asimetriju između izvorne i ciljne domene. Izvorna i ciljna domena u pojedinoj komunikacijskoj situaciji morale bi biti različite prema svojem epistemičkom statusu jer kod uporabe sposobnosti metaforizacije izvornu domenu uvijek konceptualiziramo kao domenu koja omogućuje shvaćanje ciljne domene. Drugim riječima nameće se pitanje: koji mehanizam ograničava nastanak konceptualne metafore i osigurava njezin spoznajni status?

3. Ograničenja kod konceptualnih metafora

Određivanje spoznajnog statusa konceptualne metafore odnosi se na više različitih, ali povezanih pitanja konceptualne motiviranosti i strukturnih ograničenja. Konceptualna se motiviranost metafora i metonimija odnosi na njihovo iskustveno utemeljenje (Kövecses 2002, 69–77), koje se ponekad naziva ukotvljenjem (engl. *grounding*; Lakoff i Johnson 1999, 47)⁴. Drugim riječima, pokušavamo odgovoriti na pitanje zašto dolazi baš do određenih veza u konceptualnoj metafori: primjerice, zašto se kod konceptualne metafore VIŠE JE GORE upravo ciljna domena KOLIČINE objašnjava pomoću izvorne domene VISINE? U raspravi o strukturnim ograničenjima moramo pokušati objasniti zašto su preslikavanja djelomična, odnosno zašto se na ciljnu domenu ne preslikavaju svi entiteti iz izvorne domene nego samo neki (na primjer, kod konceptualne metafore TEORIJE SU ZGRADE preslikavaju se temelji, ali ne i prozori). Najranije teorije motiviranosti govore o iskustvenoj jednostavnosti izvorne domene u odnosu na ciljnu, a djelomičnost preslikavanja objašnjavaju načelom nepromjenjivosti. Noviji prijedlozi zasnivaju se na svodenju konceptualnih metafora na komponente – tj. na metafore koje su bliže iskustvu ili izravno proizlaze iz našeg iskustva, pa na taj način mogu služiti kao ukotvljenje složenijih metafora. Tri su osnovna prijedloga koji se javljaju u literaturi: svodenje kompleksnih konceptualnih metafora na primarne metafore koje su izravno motivirane, motiviranost konceptualnih metafora na temelju središnjih preslikavanja te metonimijska motiviranost konceptualnih metafora.

3.1. Motiviranost: utjelovljenje, predodžbene sheme i načelo nepromjenjivosti

Zbog spoznajne vrijednosti konceptualne metafore jasno je da je odgovor na pitanje njezine motiviranosti važan dio teorije. Prvotni prijedlozi konceptualne metafore (Lakoff i Johnson 1980; Lakoff i Turner 1989; Lakoff 1993; Gibbs 1994) temeljili su se na tvrdnji da je konceptualna metafora sredstvo koje omogućuje razumijevanje složenih domena pomoću jednostavnih domena koje su bliže našem osnovnom utjelovljenom iskustvu (v. npr. Lakoff i Johnson 1980, 56–68). Dakle, spoznajna vrijednost konceptualnih metafora svodila se na objašnjavanje motiviranosti izvornih koncepata. Ukotvljenje se temeljilo na izravno utjelovljenim fizičkim iskustvima – npr. Lakoff i Johnson objašnjavaju da ukotvljenje konceptualne metafore ARGUMENT IS WAR (ARGUMENTIRANA RASPRAVA JE RAT)⁵ proizlazi iz rasprostranjenosti fizičkog sukoba (izraženog u obliku izvorne domene RATA) među ljudima i životinjama (Lakoff i Johnson 1980, 61–65). Ukotvljenje se objašnjavalo i na temelju metaforizacije predodžbeno–shematskih domena u slučaju orijentacijskih i ontoloških metafora (engl. *orienta-*

4 Osim konceptualne motiviranosti, motiviranost se javlja i na razini jezičnih oblika. U tom se slučaju odnosi na razmjernu neproizvoljnost jezičnih struktura, tj. na utjecaj jezičnog oblika na značenje (Lakoff 1987a, 346; za pregled v. Tabakowska 2003) ili na eventualnu dijakronijsku vezu između dvaju (povezanih ali različitih) značenja istog jezičnog oblika (Heine 1997, 5).

5 Sve konceptualne metafore navodimo na jeziku jezičnih primjera na koje se odnose.

tional metaphors, ontological metaphors; usp. Lakoff i Johnson 1980; 14, 25). Premda navedeni pristup objašnjava asimetriju kod nekih konceptualnih metafora, problem se javlja kod onih konceptualnih metafora gdje je teško dokazati njihovu iskustvenu motiviranost, kao što je slučaj kod metafore JAVNI DOGAĐAJ JE KAZALIŠNA PREDSTAVA. Zašto baš KAZALIŠNA PREDSTAVA služi kao domena koja objašnjava JAVNI DOGAĐAJ? Po čemu nam je ona iskustveno bliža ili jednostavnija? Time ćemo se pozabaviti nešto kasnije.

Činjenica da su konceptualne metafore motivirane znači da su nam neke od njih iskustveno bliže, pa ih samim time češće i lakše rabimo i razumijemo. Ipak, razjašnjenje motiviranosti pojedinih konceptualnih metafora ne bavi se pitanjem zašto se kod preslikavanja rabe upravo određeni dijelovi izvorne domene, a drugi dijelovi našeg bogatog znanja o izvornoj domeni ostaju neiskorišteni. Primjerice, zašto se kod engleske konceptualne metafore THEORIES ARE BUILDINGS (TEORIJE SU ZGRADE) ne javlja preslikavanje koje bi preslikavalo prozore iz izvorne domene na neki dio ciljne domene (Grady 1997)? Odgovor na navedeno pitanje jest načelo nepromjenjivosti.

Načelo nepromjenjivosti⁶ (engl. *invariance principle*; Lakoff 1990; Brugman 1990; Lakoff 1993, 215 i dalje) prvi je prijedlog ograničenja preslikavanja u konceptualnim metaforama. Pomoću načela nepromjenjivosti teoretičari konceptualne metafore pokušali su pokazati da između izvorne i ciljne domene postoji odnos koji ograničava moguća preslikavanja, tako da nije moguće utvrditi da se bilo koji dio izvorne domene može preslikati na bilo koji dio ciljne domene. Prema načelu nepromjenjivosti metaforička preslikavanja čuvaju raspored izvorne domene na način koji je u skladu s inherentnom predodžbeno–shematskom strukturom ciljne domene (Lakoff 1993, 215). Premda ciljnu domenu ustrojavamo pomoću izvorne domene, naša znanja o svojstvima ciljne domene ograničavaju preslikavanja i imaju prednost pred konceptualnom metaforom. Načelo nepromjenjivosti i konvencionalizirano znanje o nekoj domeni ograničavaju preslikavanja tako da nije moguće da se »sve preslika na sve« (Lakoff i Turner 1989, 199–204).

Vratimo se primjeru konceptualne metafore JAVNI DOGAĐAJ JE KAZALIŠNA PREDSTAVA. Izvorna domena (KAZALIŠNA PREDSTAVA) ima sudionike, dijelove i sl. Ciljna domena (JAVNI DOGAĐAJ) također ima sudionike, a može imati i dijelove. Načelo nepromjenjivosti ograničava preslikavanja na takav način da se sudionici kazališne predstave mogu preslikati na sudionike javnog događaja, a struktura kazališne predstave na strukturu javnog događaja. Tako načelo nepromjenjivosti onemogućuje preslikavanja u kojima bi se, primjerice, glumci preslikavali na dijelove javnog događaja, jer je riječ o preslikavanju koje bi narušilo inherentni predodžbeno–shematski ustroj ciljne domene.

Unatoč tomu što načelo nepromjenjivosti unosi neka ograničenja u preslikavanja koja se javljaju, ono je ipak u nekim slučajevima preširoko te ne može

6 Oko načela nepromjenjivosti vodila se rasprava na prijelomu osamdesetih i devedesetih godina. Nakon Turnerova (1990, 247) prijedloga koji je sukladan s gore navedenim, Lakoff je svoj prvi prijedlog vezao ponajprije uz izvornu domenu (Lakoff 1990, 54). Nakon kritika i dopuna (Brugman 1990; Turner 1990), nastala je danas uglavnom prihvaćena definicija.

objasniti zašto se neka preslikavanja ne javljaju, dok su druga moguća. Uzme-mo li primjer konceptualne metafore THEORIES ARE BUILDINGS (TEORIJE SU ZGRADE), načelo nepromjenjivosti može objasniti zašto se iz izvorne domene mogu preslikavati znanja vezana uz sudionike (npr. graditelje zgrada) na znanja o tvorcima teorije, te zašto se znanja o sudionicima ne preslikavaju na sam ustroj teorije. Međutim, načelo nepromjenjivosti suviše je općenito da bi moglo objasniti zašto se naše znanje o prozorima zgrada ne preslikava na naše znanje o teorijama (primjer prema Grady 1999). U tom smislu drugi prijedlozi nude jasnije objašnjenje navedenog načela.

3.2. Primarne metafore i motiviranost

Pitanje koje si je postavio Joseph Grady jest kako možemo tvrditi da konceptualna metafora poput TEORIJE SU ZGRADE ima iskustveno utemeljenje. Što to u našem iskustvu omogućuje povezivanje upravo aspekta strukture i čvrstoće zgrada s domenom teorija? Odgovor koji on nudi jest da je metafora TEORIJE SU ZGRADE korelacijska metafora složena od nekoliko jednostavnijih, primarnih, metafora koje su izravno iskustveno motivirane. Osim korelacijskih i primarnih metafora javljaju se i metafore sličnosti.

3.2.1. Primarne i korelacijske metafore

Joseph Grady na temelju istraživanja metafore VIŠE JE GORE tvrdi da »jednostavnost« izvorne domene zapravo znači veću učinkovitost svjesne manipulacije nekim predodžbama od izravnog ophođenja s nekim domenama (Grady 1999, 87; prijedlog prihvaćaju i autoriteti kognitivne metafore, npr. Lakoff i Johnson 1999; Kövecses 2002). Takav način svodenja složenih domena na jednostavne olakšava izvođenje različitih operacija sa složenim domenama. Primjerice, da bismo govorili o nečijoj jakoj želji za nečim/nekim, često se koristimo domenom GLADI:

- (8) *Michael je bio gladan koševa.*
- (9) *Umirovljenik je gladan tiska.*
- (10) *Krešimir ju je gutao pogledom.*

Premda navedeni primjeri govore o različitim jakim željama, koje možda pripadaju različitim ciljnim domenama te mogu biti razrađene na različite načine, svima im je zajednička iskustvena korelacija JAKA ŽELJA JE GLAD (v. Gibbs, Costa Lima i Francozo 2004, koji dokazuju iskustvenu povezanost domena gladi i jake želje). Navedenu iskustvenu korelaciju Grady naziva primarnom metaforom (engl. *primary metaphor*; Grady 1997; Grady 1999). Primarne su metafore utemeljene na primarnim prizorima iz ljudskog iskustva (Grady 1997; Grady 1999; Lakoff i Johnson 1999, 49), tj. na iskustvenoj korelaciji, odnosno supojavljanju nekih dviju domena. Neke su primarne metafore: (UZROČNA) ORGANIZACIJA JE FIZIČKA STRUKTURA, JAKA ŽELJA JE GLAD i POSTIZANJE SVRHE JE STIZANJE NA ODREDIŠTE (Grady 1999, 85; potpuniji popis primarnih metafora daju Lakoff i Johnson 1999, 50–54).

Konceptualnom integracijom primarnih metafora (v. odjeljak 6) dobivamo metafore koje nisu primarne, nego su izgrađene na temelju primarnih metafora koje im služe kao ukotvljenje. Takve konceptualne metafore prema Gradyju zovemo korelacijskim metaforama (engl. *correlation metaphors*; Grady 1999, 86). Korelacijske metafore nastaju kao kombinacija dviju ili više primarnih metafora, pa na taj način odgovaraju na dio problema vezanih uz ograničenja mogućih preslikavanja. Prisjetimo se da načelo nepromjenjivosti nije moglo objasniti zašto kod konceptualne metafore THEORIES ARE BUILDINGS ne dolazi do preslikavanja našeg znanja o prozorima na ciljnu konceptualnu domenu. Razlog tomu je, tvrdi Grady (1997), taj što je konceptualna metafora THEORIES ARE BUILDINGS zapravo korelacijska metafora koja je nastala konceptualnom integracijom primarnih metafora PERSISTING IS REMAINING ERECT (TRAJANJE JE USPRAVLJENOST) i STRUCTURE IS PHYSICAL STRUCTURE (STRUKTURA JE FIZIČKA STRUKTURA), na taj način objašnjavajući zašto su temeljna preslikavanja vezana uz strukturu teorije na koju prozori nemaju nikakva utjecaja. Tako teorija primarne metafore, umjesto da govori o tome što se ne preslikava (tj. da ograničava moguća preslikavanja), objašnjava zašto dolazi do upravo određenih preslikavanja (usp. i Gibbs, Costa Lima i Francozo 2004, 1198).

Ipak, teorija primarne metafore nije bez problema. Naime, vratimo li se na primjer metafore THEORIES ARE BUILDINGS, teorija primarne metafore uopće se ne bavi kulturnim dijelovima koji su vidljivi u navedenoj metafori. Ako i pretpostavimo konceptualnu integraciju dviju primarnih metafora, Gradyjev pristup ne objašnjava razradu koja nastaje, odnosno ne govori o kulturnoj važnosti ponajprije izvorne domene ZGRADE, ali i ciljne domene TEORIJE. Također valja zamijetiti da se do sada nismo pobliže bavili ni primjerom od kojega smo krenuli: konceptualnom metaforom JAVNI DOGAĐAJ JE KAZALIŠNA PREDSTAVA, kod koje odnos između izvorne i ciljne domene nije odnos korelacije, a kultura očito igra važnu ulogu (pa makar i zato što postoje kulture u kojima kazalište u nama uobičajenom obliku ne postoji). Da bismo mogli uključiti kulturu u konceptualnu metaforu, prvo se moramo pozabaviti metaforama sličnosti.

3.2.2. Metafore sličnosti

Kod konceptualne metafore JAVNI DOGAĐAJ JE KAZALIŠNA PREDSTAVA odnos između izvornog koncepta KAZALIŠNE PREDSTAVE i ciljnog koncepta JAVNOG DOGAĐAJA nije odnos korelacije. Takve metafore Grady (1999, 87 i dalje) naziva metaforama sličnosti (engl. *resemblance metaphors*), kod kojih nije moguće dokazati iskustvenu korelaciju dviju domena. Ipak, metafore sličnosti ne temelje se na sličnosti koja je objektivno zadana u svijetu, nego sličnosti koja ovisi o govorniku. Pogledajmo primjer konceptualne metafore JAVNI DOGAĐAJ JE KAZALIŠNA PREDSTAVA koji ovdje ponavljamo kao (11):

(11) *Njih su dvojica odigrali ključnu ulogu u uhićenju zločinaca.*

Navedeni se primjer zasniva na sličnosti između glumaca koji igraju uloge u predstavi i ljudi koji sudjeluju u uhićenju zločinaca. Preslikavanje se zasniva na sličnosti između idealiziranog kognitivnog modela sudionika u javnom do-

gađaju i glumaca u kazalištu, a određivanje sličnosti temelji se na kognitivnoj sposobnosti uspoređivanja.⁷ Prema Gradyju, korelacijske metafore i metafore sličnosti razlikuju se smjerom, ontologijom, konvencionaliziranošću i ukotvljenjem (Grady 1999, 95–97).

U prvotnoj se zamisli teorije konceptualne metafore preslikavanja odvijaju samo u jednom smjeru (Lakoff i Johnson 1980; Lakoff i Turner 1989; Lakoff 1993; Lakoff i Johnson 1999). Jednosmjernost konceptualnih metafora zapravo je naziv za hipotezu prema kojoj je izvorna domena uvijek konkretna, a ciljna domena uvijek apstraktna. Na takav zaključak navode i neka empirijska istraživanja (Pilecka 2002; Jäkel 2003, 71–94). Grady smatra da su primarne metafore jednosmjerne, unatoč tomu što korelacijske metafore definira iskustvenim supojavlivanjem. Tako, primjerice, korelacijska primarna metafora VIŠE JE GORE uvijek povezuje smjer (GORE) kao izvornu domenu s količinom (VIŠE) kao ciljnom domenom. Kao što smo ranije naveli, Grady kao razlog jednosmjernosti nudi jednostavniju manipulaciju svjesnim predodžbama. Za razliku od korelacijskih, metafore sličnosti dopuštaju dvosmjernost, tj. izvorna i ciljna domena mogu biti jednako konkretne ili apstraktne. Stoga, na primjer, u metaforama sličnosti ljude možemo preslikavati na druge ljude, pa ćemo reći:

(12) *Einstein je suvremeni Pitagora.*

ali i

(13) *Pitagora je bio Einstein svojeg vremena.*

(primjeri prema Grady 1999, 95). U prvom primjeru Einsteina definiramo pomoću Pitagore, a u drugom Pitagoru kao Einsteina, što pokazuje dvosmjernost, koja je nemoguća u korelacijskim metaforama (jer je nemoguće zamijeniti izvornu i ciljnu domenu). Ipak, unatoč dvosmjernosti, valja naglasiti nejednak status izvorne i ciljne domene u primjerima (12) i (13). Pitagora u (12) i Einstein u (13) navode se kao poznato, tj. imaju ulogu pozadine na temelju koje se određuje ono što je lik. To znači da postoji razlika u profiliranju⁸ dvaju Einsteina u rečenicama (12) i (13): dok je u (12) Einstein profiliran kao dio domene Pitagora, u (13) taj profil nedostaje, a Einstein služi kao pozadina. Asimetrič-

7 Idealizirani kognitivni model jedan je od naziva za strukturu znanja u našem umu koja služi kao temelj za razumijevanje neke druge strukture (Langacker 1987, 147 i dalje; Lakoff 1987a, 74). Pregled razvoja shvaćanja semantičkih domena, polja, okvira (engl. *frames*) i prizora (engl. *scenes*) od strukturalizma do kognitivizma daje Žic-Fuchs (1991, 27–64). Uspoređivanje (engl. *comparison*) ljudska je sposobnost pomoću koje različita iskustva dovodimo u neku vrstu veze (Croft i Cruse 2004, 54). Za pregled kognitivnih sposobnosti na hrvatskome v. Geld 2006.

8 Profiliranje (engl. *profiling*) odnosi se na isticanje nekog dijela domene odnosno idealiziranog kognitivnog modela (Langacker 1987, 183–189). Drugim riječima, neki koncept razumijemo kao profilirani dio šire strukture znanja koja ga obuhvaća. Tako se naše znanje o konceptu FOTELJA između ostalog temelji i na našem znanju o idealiziranom kognitivnom modelu NAMJEŠTAJ, primjerice o svrsi namještaja ili mjestima gdje se obično nalazi. Ako govorimo o foteljama, onda profiliramo dio idealiziranog kognitivnog modela NAMJEŠTAJ. Za detaljnije objašnjenje na hrvatskome v. Tabakowska 2005, 41–42.

nost koja se javlja kod metafora sličnosti u korelacijskim metaforama očituje se kao ontološka razlika.

Ontološka razlika između dviju vrsta metafora odnosi se na vrste koncepata što ih metafora povezuje. Korelacijske i primarne metafore povezuju dva koncepta različite vrste, što znači da se u njihovoj percepciji i shvaćanju rabe sasvim različite spoznajne sposobnosti (Grady 1999, 96). Primjerice, u korelacijskoj metafori VIŠE JE GORE kod procjene količine rabi se jedna kognitivna sposobnost, a kod procjene visine druga. Metafore sličnosti nemaju tog ograničenja te se izuzev koncepte koji pripadaju različitim domenama, mogu povezivati i slični ili istovrsni koncepti. Tako u primjerima (11)–(13) ljude preslikavamo na ljude. Iako postoji ontološka razlika između koncepata, njihov epistemički status je isti: izvornu domenu u nekom metaforičkom izričaju uvijek shvaćamo kao temelj za razumijevanje ciljne domene. Dakle, i korelacijske metafore i metafore sličnosti karakterizira asimetričnost.

Korelacijske su metafore krajnje konvencionalizirane te se javljaju u mnogim jezicima i kulturama. Konvencionaliziranost naročito vrijedi za primarne metafore, koje su motivirane izravnim iskustvom, te Grady pretpostavlja njihovu proširenost i univerzalnost (Grady 1999, 97). Metafore sličnosti ograničene su samo našim perceptivnim i predodžbenim mogućnostima, ali ne i iskustvenim supojavljanjem, pa na njih djeluju manje sile nego na korelacijske metafore. Stoga je njihova konvencionaliziranost manja i često je vezana uz pojedinu kulturu.⁹ Primjerice, korelacijska metafora VIŠE JE GORE vjerojatno je univerzalna zbog univerzalnosti kategorije prostora. Za razliku od toga, metafora sličnosti JAVNI DOGAĐAJ JE KAZALIŠNA PREDSTAVA nije moguća u onim kulturama gdje kazalište kakvo mi poznajemo ne postoji.

Posljednja tvrdnja o razlici u konvencionaliziranosti između korelacijskih metafora i metafora sličnosti dovodi nas i do njihove razlike u motiviranosti. Korelacijske metafore temelje se na metaforizaciji (i eventualno razradi) predodžbeno–shematskih i drugih izravno utjelovljenih domena.¹⁰ Na primjer, veza između količine i visine u metafori VIŠE JE GORE uvjetovana je našim uobičajenim tjelesnim iskustvom i izravno je motivirana predodžbenom shemom GORE–DOLJE.¹¹ Nasuprot tomu, metafore sličnosti temelje se na uspoređivanju i isticanju sličnosti dvaju idealiziranih kognitivnih modela što se temelje na našem stereotipnom kulturnom shvaćanju svijeta. U našem je primjeru JAVNI DOGAĐAJ bio jedan od tih modela, a KAZALIŠNA PREDSTAVA drugi. Koncept KAZA-

9 U metafore sličnosti ubrajamo i više ili manje konvencionalne konceptualne metafore kod kojih se preslikavaju detaljne predodžbe, tj. metafore za jednokratnu uporabu (engl. *one-shot images*). Za primjere i opis v. Lakoff 1987b; Lakoff i Turner 1989, 91–92; Kövecses 2002, 38, 50–51).

10 Ovdje se ne možemo baviti različitim vrstama domena. Raspravu o njima i prijedlog predodžbeno–shematskih domena daju Clausner i Croft (1999).

11 Predodžbene su sheme (engl. *image schemata*) kontinuirani, analogni oblici i pravilnosti što se ponavljaju kod neprestane kategorizacije tijekom naše interakcije sa svijetom (Mark Johnson 1987, 29).

LIŠNE PREDSTAVE razumijemo kao običnu, a ne predodžbeno–shematsku domenu.

U prethodnim smo pododjeljcima govorili o dvjema vrstama konceptualnih metafora: korelacijskim metaforama i metaforama sličnosti. Kod obje je vrste riječ o procesu metaforizacije, uz neke razlike. Kod korelacijskih metafora naše utjelovljeno iskustvo igra ključnu ulogu: ono služi kao izvorna domena koja objašnjava i daje strukturu ciljnoj domeni. Izvorna je domena jednostavnija u opihodanju od ciljne, a o njoj imamo bogatije utjelovljeno znanje. Kod metafora sličnosti zamjećujemo neke sličnosti između izvorne i ciljne domene, a te sličnosti ovise o našem kulturom uvjetovanom znanju o domenama koje uspoređujemo. Premda je Gradyjev prijedlog vrlo elegantan i dobro opisuje razliku između korelacijskih metafora i metafora sličnosti, u njemu nije razrađen detaljan način uklapanja kulture kao dijela motiviranosti konceptualnih metafora. To omogućuje Kövecsesov prijedlog središnjih preslikavanja.

3.3. Središnja preslikavanja i motiviranost

Kövecses polazi od činjenice da se jedna izvorna domena može rabiti u kombinaciji s nekoliko ciljnih domena, ali zamjećuje da se iz izvorne domene svaki put preslikava isti dio. Taj dio temelji se na središnjem znanju, koje dovodi do središnjih preslikavanja u različitim metaforama. Budući da se iz izvorne domene preslikava samo središnje znanje, riječ je o prirodnom objašnjenju djelomičnosti preslikavanja kod konceptualne metafore i njezine motiviranosti. U sljedećem odlomku objašnjavamo pojam središnjeg znanja i njegove značajke. Zatim se bavimo središnjim preslikavanjima, koja oprimjerujemo na konceptualnoj metafori JAVNI DOGAĐAJ JE KAZALIŠNA PREDSTAVA. Odjeljak završavamo raspravom o prednostima Kövecsesova modela pred Gradyjevim.

U engleskome izvorna domena BUILDING (ZGRADA) rabi se u više konceptualnih metafora, npr. THEORIES ARE BUILDINGS (TEORIJE SU ZGRADE), RELATIONSHIPS ARE BUILDINGS (VEZE SU ZGRADE), A CAREER IS A BUILDING (KARIJERA JE ZGRADA) itd. (Kövecses 2003, 81). Na osnovi ovakvih primjera možemo zaključiti da se određena izvorna domena može iskoristiti za više različitih ciljnih koncepata (Kövecses 1995, 341–342), tj. da može imati veći opseg (engl. *scope*; Kövecses 1995, 316). Uopćivši na temelju primjera kod kojih se ista izvorna domena rabi za više ciljnih domena, Kövecses (2003, 82) zaključuje da je kod svih preslikavanja riječ o preslikavanju glavnog žarišta značenja (engl. *main meaning focus*) izvornog koncepta. Dakle, značenje koje svaka izvorna domena pridonosi u preslikavanjima nije slučajno, nego se zasniva na glavnom žarištu, koje je određeno središnjim znanjem (engl. *central knowledge*) o pojedinom konceptu (Kövecses 2003, 82). Naše je znanje ustrojeno u koncepte i domene, a koncepte definiramo kao profilirani dio neke domene (v. fusnotu 8). Međutim, naše znanje može profilirati različite dijelove različitih domena, od kojih neki nemaju veliku važnost za konvencionaliziranu uporabu jezika. Središnje je znanje upravo najvažniji dio našeg enciklopedijskog znanja o pojedinom konceptu (Langacker 1987, 158–161), čija se važnost očituje u velikoj konvencio-

naliziranosti, generičnosti, intrinzičnosti i karakterističnosti za pojedinu skupinu entiteta (Langacker 1987, 159; Kövecses 2003, 82).

Konvencionaliziranost nekog znanja odnosi se na to do koje je mjere to znanje prošireno u nekoj jezičnoj zajednici. Na primjer, o kazališnim predstavama znamo razne više ili manje konvencionalizirane stvari: od toga da se obično zbivaju na pozornici, da u njima sudjeluju glumci i sl. pa sve do toga da naš najbolji prijatelj više voli komedije od tragedija. Konvencionaliziranost znanja o glumcima vrlo je velika u našoj kulturi, dok je znanje o kazališnim ukusima našeg prijatelja razmjerno malo konvencionalizirano (o konvencionaliziranosti vidi i odlomak 5). Sljedeća je značajka generičnosti: čim se znanje odnosi na veći dio roda, tj. čim više naginje generičnosti (a ne specifičnosti), postoji veća mogućnost da je središnje. Primjerice, sudjelovanje glumaca odnosi se na sve vrste kazališnih predstava, pa je generično, dok je ukus našeg prijatelja mnogo specifičnije znanje. Ipak, i specifična znanja (npr. činjenica da je Pero Kvrgić dramski glumac) mogu biti razmjerno konvencionalizirana u nekoj kulturi. Intrinzično je znanje ono koje se ne temelji na odnosu ili interakciji nekog entiteta prema drugim entitetima, nego je značajka samog entiteta. Kazališna je predstava entitet kod kojeg većina znanja ovisi o odnosu prema drugim entitetima, pa je stoga njihova intrinzičnost razmjerno malena. Stoga ćemo za oprimjerenje uzeti koncept STOLICA. Naše znanje o obliku stolice razmjerno je intrinzično jer ne zahtijeva odnos prema drugim entitetima, dok je naše znanje o sjedanju na stolicu razmjerno ekstrinzično, jer se temelji na drugom entitetu, čovjeku, i njegovoj tipičnoj interakciji sa stolicom. Naposljetku, znanje je središnje ako je neka odrednica u velikoj mjeri karakteristična za navedeni entitet, tj. čim postoji veća mogućnost da se upravo pomoću te odrednice identificira član neke klase. Primjerice, znanje da u kazališnoj predstavi sudjeluju glumci razmjerno je karakteristično za koncept KAZALIŠNE PREDSTAVE, dok je znanje o uobičajenom vremenu trajanja kazališne predstave mnogo manje karakteristično.

Središnje znanje upućuje na to koji će se dijelovi izvornog koncepta preslikavati na ciljnu domenu, odnosno koje je glavno žarište značenja nekog koncepta. Tako je za koncept KAZALIŠNA PREDSTAVA glavno žarište značenja vezano uz glumce, redatelja, kulise, dijelove predstave i žanrove, ali nije vezano uz vrijeme trajanja predstave, činjenicu da se predstave uglavnom gledaju sjedeći i sl. jer navedena znanja ne zadovoljavaju po kriterijima konvencionaliziranosti, generičnosti, intrinzičnosti ni karakterističnosti. Iz središnjih znanja nastaju središnja preslikavanja (Kövecses 2003, 83), tj. preslikavanja na generičkoj razini koja:

1. dovode do pojave drugih preslikavanja (na drugim razinama)
2. odražavaju kulturološku važnost izvorne domene
3. iskustveno su motivirana (fizički i/ili kulturno) te
4. dovode do jezičnih izraza koji prevladavaju u pojedinoj metafori (Kövecses 2003, 83–84).

Da bismo razmotrili kako se navedena četiri čimbenika očituju u našem primjeru konceptualne metafore JAVNI DOGAĐAJ JE KAZALIŠNA PREDSTAVA, usredotočit ćemo se na preslikavanje glumaca u predstavi na sudionike javnih događaja. Prema prvom čimbeniku, osim na generičkoj razini konceptualne meta-

fore JAVNI DOGAĐAJ JE KAZALIŠNA PREDSTAVA, preslikavanja glumaca na sudionike događaja javljaju se kod sportskih priredbi i kod politike, dakle u specifičnim metaforama POLITIKA JE KAZALIŠNA PREDSTAVA i SPORTSKO NATJECANJE JE KAZALIŠNA PREDSTAVA, primjerice u sljedećim izrazima:

- (14) *U posljednjem dijelu vaterpolske utakmice Mladost je bila tek nemoćni statist u vodi.*
(15) *Nije pristao biti njihova marioneta u toj aferi.*

To upućuje na to da je vjerojatno riječ o središnjem preslikavanju. Na »središnjost« navedenog preslikavanja upućuje i činjenica da je izvorna domena razmjerno važna u našoj kulturi. Ipak, to ne možemo sa sigurnošću utvrditi bez empirijskog istraživanja. Nadalje, središnje je preslikavanje iskustveno motivirano, u ovom slučaju ponajprije kulturno. Naposljetku, ono dovodi do različitih jezičnih izraza u konceptualnoj metafori: od *uloge* u (11) do *statista* u (14) i *marionete* u (15).

Četiri skalarna kriterija koji se rabe za određivanje važnosti nekog znanja čine pojam središnjeg znanja izuzetno korisnim u opisu konceptualnih metafora. Naime, na temelju promjena jednog ili više čimbenika moguće je predvidjeti ili objasniti mnoge činjenice o korištenju pojedinih koncepata u procesu metaforizacije. Tako će, na primjer, koncepti s velikim udjelom ekstrinzičnih znanja teško biti izvorni koncepti neke konceptualne metafore, nego će se uglavnom javljati kao ciljni koncepti, kao što je slučaj s emocijama. Valja zamijetiti da stupnjevost kriterija omogućuje njihovo promatranje iz različitih perspektiva: od širokog pogleda koji obuhvaća više jezika ili više razdoblja, do razmjerno uskog pogleda koji obuhvaća, npr., određenu skupinu govornika. Na taj način mijenjaju se i kriteriji metaforizacije: najširi pogled rada univerzalne primarne metafore, nešto uži korelacijske metafore, još uži metafore sličnosti, a najuži jednokratne metafore. Upravo nedostatak središnjeg znanja o pojedinom konceptu između ostalog omogućuje različite interpretacije književnog teksta (ili nam čini teškoće pri njegovoj interpretaciji).

Prednost prijedloga motiviranosti pomoću središnjih preslikavanja u odnosu na Gradyjev prijedlog primarnih metafora jest višestruka. Središnja znanja kao temelj središnjih preslikavanja vrijede za sve koncepte/domene, bez obzira na ulogu kulture u njihovu razumijevanju. Iz navedenoga (kao i iz naših ranijih primjera) proizlazi da se središnje znanje može rabiti kao ograničavajući i motivacijski čimbenik kod svih vrsta metafora (metafora sličnosti i metafora korelacije), što čini Kövecsesov prijedlog ekonomičnijim od Gradyjeva.¹²

Dakle, u integriranome modelu koji predlažemo konceptualna je metafora ograničena na temelju središnjeg znanja. To znači da se spoznajne sposobnosti i kultura nalaze u međusobnom odnosu strukturnog spajanja (engl. *structural coupling*; Varela, Thompson i Rosch 1991; Foley 1997, 199), u kojem kultura utječe na spoznajne sposobnosti i spoznajne sposobnosti na kulturu (takav pogled predlaže Gibbs (1999, 153)). Na temelju takvog pogleda na kulturu, u integriranome modelu predlažemo sljedeći odnos kulture i utjelovljenja. Svijet

12 Naposljetku, navedeni prijedlog omogućuje i operacionalizaciju teorije, v. Stanojević 2009.

konceptualiziramo na temelju nekih univerzalnih kognitivnih sposobnosti. Sasvim shematična (predodžbeno–shematična) konceptualizacija stvari i relacija iz svijeta nema mnogo kulturno–specifičnih elemenata. S obzirom na to, ona može biti temelj univerzalnih konceptualnih metafora, kao što se to predlaže u tradicionalnom pogledu na konceptualnu metaforu ili u Gradyjevim primarnim metaforama. Međutim, svaki detaljniji pogled (npr. na osnovnim razinama kategorizacije) rada mogućnost detaljnijih kulturnih elemenata znanja (usp. npr. Boers 2003). Njihova veća detaljnost može pridonijeti njihovoj većoj kulturnoj specifičnosti, pa tako postati potencijalni (ali ne i nužni) element kulturne varijacije. Drugim riječima, širok pogled na kulturu ne znači da odustajemo od kulturnog elementa kao specifičnog i razlikovnog elementa pojedine konceptualizacije. Jednostavno mijenjamo perspektivu: kulturu smatramo širokim elementom koji se u nekoj mjeri javlja na svim razinama detaljnosti (ali u manjoj mjeri u shematičnijem pogledu).

Na taj način s jedne strane proširujemo Lakoffov i Johnsonov te Gradyjev model, eksplicitno uzimajući u obzir kulturu kao način varijacije metafora, ali i njihove ustaljenosti. S druge strane, Kövecsesov model središnjeg znanja obogaćujemo za predodžbeno–shematske sposobnosti i za njihovo strukturno spajanje s kulturom. Tako mijenjamo Kövecsesovo isticanje kulture u njezinu ravnopravnost s predodžbeno–shematskim sposobnostima te naglašavamo da kultura nije samo način postizanja varijacije nego i način postizanja univerzalnosti. Prednost takvog pogleda jest da više ne tvrdimo da je univerzalnost isključivo funkcija utjelovljenja (kao kod Lakoffa i Johnsona i Gradyja) ili da je varijacija isključivo funkcija kulture. U integriranome modelu kultura nije samo element koji omogućuje varijaciju (na temelju specifičnih razlika među kulturama) nego omogućuje i ukotvljenje kulturnih shvaćanja u više kultura (ili čak i u svim kulturama) na temelju zajedničkih elemenata koji su izvan čovjekova biološkog nasljeđa. To nam omogućuje da istodobno uzmemo u obzir dinamičnost i statičnost konceptualne metafore, jer integrirani model, za razliku od prethodnih, ne prenaplašava nijednu inačicu. Da bi ovaj pristup bio potpun, moramo se detaljnije pozabaviti metonimijom kao motivacijskim faktorom metafore.

3.4. Metonimijska motiviranost metafore i metonimijsko načelo nepromjenjivosti

Posljednji prijedlog motiviranosti kojim ćemo se baviti jest motiviranost metafore na temelju metonimije i način na koji ga možemo uklopiti u integrirani model. Usporedimo li definiciju metonimije (spoznajni proces u kojem »jedan konceptualni entitet, tj. prijenosnik, omogućava umni pristup drugom konceptualnom entitetu, tj. cilju, unutar iste domene ili idealiziranog kognitivnog modela«¹³ (Kövecses i Radden 1998, 39)) i metafore (v. odlomak 2), zamijetit ćemo da su dvije pojave vrlo bliske: glavna razlika leži u tome je li riječ o odnosu unutar jedne domene (metonimija) ili između dviju domena (metafora). Takva

13 “... one conceptual entity, the vehicle, provides mental access to another conceptual entity, the target, within the same domain, or ICM”.

se bliskost očituje u mnogim jezičnim izrazima, a neki autori tvrde da je ona rezultat upravo metonimijske motiviranosti metafore.

U nekim je primjerima teško odlučiti je li neki jezični primjer slučaj konceptualne metafore ili konceptualne metonimije. Primjerice, u Domjanićevu stihu iz pjesme *Fala*:

(16) *Al v mome srcu / tam suzah vam ni*

srce se rabi kao metafora SPREMNIKA ZA OSJEĆAJE, a riječ *suz*a je metonimija za tugu. Ipak, *srce* je također metonimija za čitavog čovjeka koji osjeća (sličnu analizu za englesku riječ *heart* daje Niemeier 2003). Neki su autori (Goossens 1990; Radden 2003; Barcelona 2003) zamijetili da je vrlo teško razdvojiti metaforu od metonimije u jezičnim izrazima, kao što smo to ilustrirali u primjeru (16). Prvi je to zamijetio Goossens (1990), koji je skovao naziv metaftonimija (engl. *metaphonymy*) za međuodnos konceptualne metafore i metonimije, a kasnije se njihovim suodnosom (metonimijom kao dijelom metaforičkog izvora i cilja) bavio Ruiz de Mendoza Ibáñez (2003, 121–124) te Radden (2003), na čiji ćemo se opis ovdje pobliže osvrnuti.

Radden predlaže skalu između metafore i metonimije, gdje bi se između dva pola skale našla međukategorija metafore zasnovane na metonimiji (engl. *metonymy-based metaphor*; Radden 2003).¹⁴ Metafora zasnovana na metonimiji jest »preslikavanje između dviju konceptualnih domena koje su ukotvljene u jednoj konceptualnoj domeni ili se mogu svesti na jednu konceptualnu domenu«¹⁵ (Radden 2003, 93). Radden razlikuje četiri vrste metafora zasnovanih na metonimiji: one kod kojih postoji zajednička iskustvena osnova dviju domena (na temelju korelacije, komplementarnosti i uspoređivanja dvaju entiteta), one koje su povezane implikacijama tijekom komunikacije (npr. na temelju slijeda događaja), one kod kojih je veza utemeljena na strukturi kategorija te one kod kojih je veza utemeljena na kulturnome modelu (Radden 2003, 95–105).

Barcelona (2003) ide korak dalje i tvrdi da sve vrste metafora (a ne samo četiri vrste koje navodi Radden) imaju metonimijsku motivaciju. Barcelona definira motiviranost kao bilo koju vrstu konceptualnog preduvjeta za shvaćanje neke strukture, što znači da motiviranost ne mora biti kronološka (Barcelona 2003, 31). To znači da možemo govoriti o dvjema vrstama metonimijske motivacije: generalizaciji metafore iz metonimije i metonimijskom profiliranju ciljne (i izvorne) domene (Barcelona 2003, 42).

Prvu vrstu motivacije Barcelona opisuje kao generalizaciju metonimije, na temelju čega dolazimo do metafore. Opisani proces generalizacije (Barcelona 2003, 43–44) jednak je Raddenovoj metafori zasnovanoj na metonimiji, a ekvivalentan je i procesu razlikovanja (engl. *differentiation*) koji predlaže Christopher Johnson (Christopher R. Johnson 1999, 123–125), a preuzimaju Lakoff i Johnson (1999, 48–49). Tako se za metaforu VIŠE JE GORE tvrdi da je nastala na temelju generalizacije iskustvenog metonimijskog supojavljanja porasta

14 Goossensov je naziv (1990) za navedenu kategoriju metaftonimija (engl. *metaphonymy*).

15 “a mapping involving two conceptual domains which are grounded in, or can be traced back to, one conceptual domain.”

količine nečega uz porast visine. Primjerice, ako na hrpicu pijeska dodajemo još pijeska, ne samo da ga na hrpici ima količinski više nego raste i visina hrpice. Tako imamo iskustvenu metonimiju više i gore, iz koje generalizacijom, odnosno razlikovanjem nastaju dvije domene – VISINA i KOLIČINA, koje – sada metaforički – povezujemo u strukturu VIŠE JE GORE (Radden 2003, 96).

U drugoj vrsti motivacije konceptualnu metaforu omogućuje metonimijska konceptualizacija ciljne (i izvorne) domene (Barcelona 2003, 31). To znači da o čitavoj domeni govorimo i zaključujemo na temelju njezinih istaknutih dijelova. Vratimo li se na primjer konceptualne metafore JAVNI DOGAĐAJ JE KAZALIŠNA PREDSTAVA, često metaforički govorimo o sudionicima JAVNOG DOGAĐAJA kao o sudionicima KAZALIŠNE PREDSTAVE. Drugim riječima, domenu javnog događaja i domenu kazališne predstave metonimijski profiliramo na temelju njihovih sudionika. To možemo činiti na različite načine – proširivanjem ili sužavanjem metaforičkog izvora ili cilja, o čemu detaljnije govore Ruiz de Mendoza Ibáñez i suradnici (Ruiz de Mendoza Ibáñez i Díez Velasco 2002, 519–528).

Usporedimo li navedeni prijedlog s ranijim opisom motivacije pomoću središnjeg znanja, zamijetit ćemo da je riječ o istom odnosu: središnje znanje o nekoj domeni upravo je metonimijski profilirani dio domene koji rabimo u konceptualnoj metafori (a isti učinak ima i primjena Gradyjeva prijedloga primarnih metafora). Dakle, u integriranome modelu koji predlažemo čimbenici određivanja središnjosti nekog znanja (konvencionaliziranost, generičnost, intrinzičnost, karakterističnost) zapravo su metonimijske naravi. U tom nam smislu metonimijsko objašnjenje motiviranosti konceptualne metafore omogućuje da se još jednom pozabavimo načelom nepromjenjivosti. Shvatimo li svaku metaforu kao metonimijski motiviranu (bilo na prvi ili na drugi način), načelo nepromjenjivosti možemo svesti na metonimijsko ograničenje (Barcelona 2003, 45–46). Dakle, načelo nepromjenjivosti nije ništa drugo nego određivanje je li metonimijski odnos u ciljnoj domeni jednak metonimijskom odnosu u izvornoj domeni. Budući da je metonimijski odnos između sudionika javnog događaja i cijele domene javnog događaja jednak odnosu sudionika u kazališnoj predstavi i cijele domene kazališne predstave, navedeno je metaforičko preslikavanje moguće. Drugim riječima, »metaforičko preslikavanje je moguće jer metonimijski shvaćena struktura izvorne domene odgovara metonimijski shvaćenoj strukturi ciljne domene«¹⁶ (Barcelona 2003, 47). Na taj način načelo nepromjenjivosti više nije nemotivirano slučajno strukturno načelo u metafori, nego je rezultat metonimijske motivacije metafore (Barcelona 2003, 49). To također povlači da su u konačnici procesi koji ograničavaju metonimiju (poput onih koje navode Radden i Kövecses (1999, 44–52)) možda u temelju načela nepromjenjivosti.¹⁷

U prethodnim smo pododjeljcima govorili o ograničenjima koja se javljaju kod konceptualnih metafora. Zaključili smo da je njihova motiviranost najvažnije konceptualno ograničenje, iz kojeg proizlazi djelomičnost preslikavanja. Za-

16 “The metaphorical mapping is possible because the metonymically understood source structure is able to match the metonymically understood target structure”.

17 Metonimijom kao motivacijskim čimbenikom različitih gramatičkih pojava bavi se Brdar (2007).

lažemo se za integrirani pristup u kojem se (kao u prethodnim pristupima) ne prenaglašava ni kultura ni utjelovljenje, već se ta dva čimbenika promatraju zajedno, u međudjelovanju, tako da oba utječu i na varijaciju i na univerzalnost konceptualne metafore. Na taj način i na razini motivacije naglašavamo dvostrukost konceptualne metafore. Naposljetku, prepoznajemo da su metafore u stalnoj interakciji s metonimijama na razini jezičnih izraza i na razini motiviranosti. U integriranome pristupu prepoznaje se metonimijska narav motiviranosti metafora, što omogućava prirodno objašnjenje središnjih preslikavanja i načela nepromjenjivosti.

4. Varijacija i univerzalnost konceptualnih metafora: detaljnost

Već smo naveli da u integriranome modelu koji iznosimo razina shematičnosti konceptualne metafore određuje njihovu univerzalnost odnosno kulturnu različitost. Na taj način zapravo smo pretpostavili da su konceptualne metafore i metonimije hijerarhijski ustrojene – drugim riječima, neke su konceptualne metafore i metonimije na detaljnijim razinama nego neke druge. Pogledajmo nekoliko primjera konceptualne metafore JAVNI DOGAĐAJ JE KAZALIŠNA PREDSTAVA (jedan od ranije i jedan novi):

(17) *U posljednjem dijelu vaterpolske utakmice Mladost je bila tek nemoćni statist u vodi.*

(18) *Bio je to još jedan nogometni klasik u režiji majstora iz Gradskog vrta.*

U primjerima (17) i (18) ciljna je domena vrlo određen javni događaj – riječ je o sportskom događaju. U drugim primjerima ciljna domena može se odnositi na politiku:

(19) *Banac je rekao da na sastanku sa Sanaderom ne namjerava biti statist.*

(20) *Igrao je važnu ulogu u zagrebačkom političkom životu.*

ali i na druge javne događaje (npr. diskusije, fešte i sl.; v. primjere (1)–(5)). Navedeni jezični izrazi pokazuju da ciljne domene na koje se odnosi izvorna domena KAZALIŠNE PREDSTAVE mogu biti različite vrste javnih događaja. Stoga možemo pretpostaviti postojanje konceptualnih metafora SPORT JE KAZALIŠNA PREDSTAVA, POLITIKA JE KAZALIŠNA PREDSTAVA i sl. Navedeni primjeri pokazuju da možemo razlikovati dvije razine detaljnosti konceptualnih metafora: specifičnu razinu (gdje govorimo o sportu, politici) i shematičnu razinu koju smo nazvali JAVNI DOGAĐAJ. U nastavku odlomka bavimo se pitanjima koja proizlaze iz hijerarhijskog odnosa konceptualnih metafora. Prvo opisujemo shematične konceptualne metafore i prednosti njihova korištenja u analizi. Zatim se usredotočujemo na detaljnije metafore te opisujemo hijerarhiju nasljeđivanja.

4.1. Shematične konceptualne metafore

Pretpostavljanje konceptualne metafore u kojoj je ciljna domena shematična dobar je način teorijskog uopćavanja jer znači obuhvaćanje zajedničkih aspekata različitih detaljnih ciljnih domena. Primjerice, u političkim događajima baš kao i u sportskim događajima sudjeluju neki entiteti (bilo pojedinci ili sku-

pine), a njihovom metaforizacijom pomoću shematične konceptualne metafore JAVNI DOGAĐAJ JE KAZALIŠNA PREDSTAVA može se istaknuti njihovo značenje za navedeni događaj. U slučaju sudionika u metafori JAVNI DOGAĐAJ JE KAZALIŠNA PREDSTAVA shematična uloga sudionika temelji se na predodžbenoj shemi SILE. Tako *statist* u (17) i (19) ne utječe na raspored sile u događaju, *marioneta* iz primjera (15) posredno prenosi metaforičku silu nekog agensa, a *važna uloga* u (20) pokazuje izravni (premda ne jedini) doprinos pokretanju nekog događaja. Nadalje, shematizacija na temelju mnogih konceptualnih metafora dovodi do otkrivanja širokih shematičnih kompleksnih metafora (engl. *complex metaphors*; Kövecses 2002, 83) poput metafore strukture događaja (engl. *event structure metaphor*; Lakoff 1993, 222).¹⁸ Pogledajmo поближе preslikavanja iz kompleksne metafore strukture događaja:

Stanje je mjesto (omeđeni dio prostora).

Promjena je kretanje (ulazak u omeđeni dio prostora ili izlazak iz njega).

Uzrok je sila.

Radnja je kretanje samo od sebe.

Svrha je odredište.

Način je put (prema cilju).

Teškoća je zapreka kretanju.

Očekivani napredak je raspored putovanja; raspored je virtualni putnik koji stiže na točno određeno odredište u točno određeno vrijeme.

Izvanjski događaj je veliki predmet koji se pomiče.

Dugoročna svrhovita aktivnost je putovanje.

Kao što vidimo, na najshematičnijoj razini nije moguće sasvim jasno odrediti izvornu domenu budući da se preslikavanja koja Lakoff predlaže odnose na različite izvorne domene, kao što su predodžbene sheme SILE i PUTA. Predložena su preslikavanja zapravo skup integriranih primarnih metafora, a najshematičnija razina metafore strukture događaja je kompleksna metafora, koja odgovara matrici domena (jer se sastoji od različitih znanja o strukturi događaja) i koja omogućuje razradu pomoću pojedinih detaljnih metafora.

Iz gore navedenih primjera jasno je da shematizacija omogućuje opis zajedničkih aspekata više ciljnih domena, na taj način ističući zajedničke elemente iz više metafora i više kultura. Drugim riječima, shematične metafore omogućuju predviđanje općeg načela razrade načela unutar jednog jezika i kontrastivno. U okvirima jednog jezika i kulture, opće načelo razrade omogućuje opis utemeljenosti nekog jezičnog izraza na svim razinama detaljnosti pomoću općeg preslikavanja na najvišoj razini (Lakoff 1993, 224). Naime, opća preslikavanja vrijede na svim razinama hijerarhije, a samo su razrađena u pojedinim specifičnijim metaforama. Primjerice, bilo kakva zapreka kretanju (izražena više ili manje konvencionaliziranim jezičnim izrazom) na svim razinama hijerarhije utemeljena je na preslikavanju iz metafore strukture događaja. S kontrastiv-

18 Metafora strukture događaja i druge kompleksne metafore zapravo odgovaraju onomu što Lakoff (1987a, 114) naziva metaforičkim modelima, jednom vrstom idealiziranih kognitivnih modela.

noga gledišta opće načelo razrade predviđa da će konceptualna metafora na većoj razini shematičnosti biti rasprostranjenija u različitim kulturama negoli detaljnija metafora te da će se pojedine razrade u okvirima detaljne metafore, premda utemeljene na općim preslikavanjima iz shematične metafore, razlikovati od jezika do jezika. Pogledajmo jedan englesko–hrvatski primjer takve razlike:

(21) *He is still adapting to the life in the fast lane.*

(22) *Još uvijek se privikava na brzi tempo života.*

Jasno je da se oba primjera zasnivaju na općoj metafori strukture događaja, pa je utemeljenost obaju izraza objašnjiva pomoću općeg načela razrade. Ipak, konceptualne metafore na nižoj razini su različite. U engleskome je riječ o detaljnoj razradi konceptualne metafore koja preslikava neke značajke domene PUTOVANJA na ciljnu domenu ŽIVOTA (izraz *fast lane* znači 'pretjecajni trak'). U hrvatskome se govori o brzom tempu života, što se vjerojatno odnosi na izvornu domenu GLAZBE. Dakle, konvencionalizirana razrada na razini specifičnije metafore je drukčija. Na osnovi tog i sličnih primjera možemo zaključiti da shematične metafore poput metafore strukture događaja, metafore velikog lanca bića (Lakoff i Turner 1989, 160–213), metafore vremena (Lakoff i Johnson 1999, 137–169) i drugih vrijede u više kultura (a neke su možda i univerzalne; za njihov djelomični opis v. i Kövecses 2005, 43–64), dok su njihove detaljnije razrade različite (Feyaerts 1999; Feyaerts 2003).

4.2. Detaljne konceptualne metafore

Shematični pogled na konceptualnu metaforu nesumnjivo ima svojih prednosti, jer omogućuje lakšu generalizaciju. Ipak, shematizacija nužno znači zanemarivanje nekih znanja o ciljnoj domeni, što može dovesti do predviđanja preslikavanja koja, u najboljem slučaju, nisu česta. Pokušajmo to ilustrirati na odnosu detaljnih konceptualnih metafora POLITIKA JE KAZALIŠNA PREDSTAVA I SPORT JE KAZALIŠNA PREDSTAVA naprama širokoj konceptualnoj metafori JAVNI DOGAĐAJ JE KAZALIŠNA PREDSTAVA. U primjeru:

(23) *Tako je završio prvi čin diskusije o tom pitanju.*

izvorna domena kazališne predstave strukturira naše znanje o političkim diskusijama tako što na temelju znanja o dijelovima kazališne predstave na entitet 'diskusija' nameće strukturu predodžbene sheme DIO–CJELINA. Diskusija sama po sebi nema prirodnih (niti konvencionalno određenih) dijelova, pa ju je lako moguće ustrojiti pomoću dijelova kazališne predstave. Nasuprot tomu, sportska natjecanja obično imaju konvencijom određene dijelove (gemove i setove, poluvremena, četvrtine i sl.). Zbog toga nametanje nove podjele sportskog natjecanja na činove nije ekonomično i »isplatilo bi se« tek u iznimnim situacijama (primjerice da bismo održali koherenciju metafora u tekstu).

Iz priloženoga vidimo da naše znanje o ciljnim domenama ima važnu ulogu u određivanju konvencionaliziranih preslikavanja u pojedinoj metafori. Stoga vjerujemo da ciljnu domenu valja odrediti na osnovnoj razini, tj. u našem primjeru na razinama domena POLITIKA odnosno SPORT, a ne na razini domene

JAVNI DOGAĐAJ. Naime, budući da se naše najbogatije znanje o konceptima/domenama nalazi na osnovnim, a ne shematičnim razinama kategorizacije (Rosch i sur. 1976; Rosch i Lloyd 1978; Lakoff 1987a, 34 i dalje; Taylor 1995, 46 i dalje; Lakoff i Johnson 1999, 26–30), prirodno je rješenje da se kao temelj postuliranja ciljne (ali i izvorne) domene prihvati osnovna razina.

Iz navedenih razlika među detaljnim konceptualnim metaforama unutar istog opsega proizlazi da u shematičnim metaforama (koje obuhvaćaju navedene detaljne metafore) nije moguće preuzeti sva preslikavanja iz detaljnih metafora ili da preslikavanja barem valja poredati prema konvencionaliziranosti – od onih koja su konvencionalizirana kod svih detaljnih metafora unutar istog opsega, do onih koja su kod nekih metafora manje konvencionalizirana (ili se uopće ne javljaju). U našim primjerima shematične metafore JAVNI DOGAĐAJ JE KAZALIŠNA PREDSTAVA preslikavanja vezana uz sudionike zajednička su barem dvjema detaljnijim metaforama (POLITIKA JE KAZALIŠNA PREDSTAVA i SPORT JE KAZALIŠNA PREDSTAVA), dok se preslikavanja vezana uz odnos dijela i cjeline jasnije rabe kod entiteta koji nemaju dijelove (u ciljnoj domeni POLITIKE), nego kod entiteta koji ih imaju (a pripadaju ciljnoj domeni SPORTA). Ovakav pogled na detaljnost konceptualnih metafora naizgled se kosi s Lakoffovim prijedlogom hijerarhijskog nasljeđivanja preslikavanja (engl. *inheritance hierarchies*; Lakoff 1993, 219–224), u kojem se predlaže povezivanje detaljnih konceptualnih metafora sa shematičnijom kompleksnom metaforom, uz potpuno prenošenje svih preslikavanja iz kompleksne konceptualne metafore u detaljne metafore. Ipak, valja primijetiti da se Lakoffova i naša tvrdnja ne isključuju: nasljeđivanje svih preslikavanja kod Lakoffa znači da u shematičnoj metafori valja odrediti samo ona preslikavanja koja sve detaljnije metafore mogu naslijediti. U našem ranijem primjeru shematične konceptualne metafore JAVNI DOGAĐAJ JE KAZALIŠNA PREDSTAVA riječ je o preslikavanjima vezanim uz sudionike javnih događaja. Lakoff u svojim primjerima detaljnih metafora LOVE IS A JOURNEY (LJUBAV JE PUTOVANJE) i A CAREER IS A JOURNEY (KARIJERA JE PUTOVANJE) bira samo shematična preslikavanja koja se zasnivaju na predodžbenoj shemi PUTA, zanemarujući, primjerice, broj sudionika u putovanju (u ljubavi je to nužno dvoje, a u karijeri jedna osoba), što može imati posljedice za izbor metaforičkih izraza (npr. za izbor metaforičkog prijevoznog sredstva). Naposljetku, valja zamijetiti da se vjerojatno mogu naslijediti samo ona preslikavanja koja su vezana uz središnja znanja i metonimijski motivirana (v. odlomke 3.3 i 3.4).

U ovom smo odlomku govorili o hijerarhijskom ustroju konceptualnih metafora. U integriranome modelu predlažemo opće načelo razrade, prema kojem varijaciju i univerzalnost konceptualnih metafora povezujemo uz njihovu shematičnost: shematične konceptualne metafore ističu zajedničke elemente iz više metafora i više kultura, dok detaljne konceptualne metafore nasljeđuju neka preslikavanja iz shematičnih konceptualnih metafora i češći su uzrok varijacija.

5. Konvencionaliziranost metafora

Do sada smo u raspravi o metaforama uglavnom govorili o sličnosti konceptualizacija u sličnim situacijama unatoč individualnim razlikama. Drugim riječima, isticali smo konvencionaliziranost znanja, što se vidjelo na dvije razine:

u konvencionaliziranim jezičnim izrazima koji su nam služili kao primjer te u konvencionaliziranim konceptualnim metaforama koje smo postulirali na temelju navedenih izraza. Ipak, sasvim je očito da se osim konvencionaliziranih javljaju i inovativne metafore, na što upućuje i duga tradicija njihova proučavanja u drugim teorijama. Prednost kognitivne lingvistike jest da ona nudi jedinstveni teorijski okvir koji može obuhvatiti i sasvim inovativne metafore, kao i one konvencionalizirane. Taj se okvir zasniva na skalarnosti podjele metafora na konvencionalizirane i inovativne te na razlikovanju jezičnog metaforičkog izričaja i konceptualne metafore. U nastavku ćemo se prvo pozabaviti konvencionaliziranošću i inovativnošću metaforičkih jezičnih izraza pokazujući njihovu stupnjevost, a zatim odnosom između jezičnog i umnog s obzirom na konvencionaliziranost (za pregled v. npr. Lakoff 1987b; Žic-Fuchs 1992; Kövecses 2002, 29–32; Deignan 2005, 34–47; Stanojević i Parizoska 2005).

Metaforički jezični izrazi upućuju na konceptualnu metaforu. Ako se navedeni izrazi razmjerno često rabe, riječ je o konvencionaliziranim metaforičkim jezičnim izrazima. Pogledajmo primjere koje daje Žic Fuchs (1992, 588–589). Kažemo li da je netko *u cvijetu mladosti*, riječ je o izrazu kojim se koristimo razmjerno često, pa ćemo ga stoga ubrojiti u konvencionalizirane metaforičke jezične izraze koji prizivaju konceptualnu metaforu ČOVJEK JE BILJKA. S druge strane, uzmemo li pjesnički izraz:

(24) *Žena je u meni mrtva priroda: / sažgano pepelište biljno*

(Vesna Parun, *Nisam žena*; primjer prema Žic-Fuchs 1992, 588), riječ je o individualnom izričaju, odnosno inovativnom metaforičkom jezičnom izrazu, koji se opet temelji na konvencionaliziranoj konceptualnoj metafori ČOVJEK JE BILJKA.

Konvencionaliziranost metaforičkih jezičnih izraza, kao i konvencionaliziranost konceptualnih metafora što ih oni izriču, skalarna je, što znači da možemo razlikovati više razina konvencionaliziranosti kod jezičnih izraza. Kod određivanja konvencionaliziranosti jezičnih izraza zapravo promatramo u kojoj mjeri neki jezični izraz priziva neku konceptualnu metaforu, odnosno u kojoj je mjeri jasna veza između izvorne i ciljne domene. Kriteriji određivanja konvencionaliziranosti pojedinih metaforičkih izričaja mogu biti konceptualni (kao kod Lakoffa (1987b)) i uporabni (kao kod Deignan 2005). Za bilo kakvu vrstu operacionalizacije najlakše je primijeniti korpusne kriterije koje nudi Alice Deignan, pa smo ih stoga ovdje preuzeli. Razlikujemo četiri vrste metaforičkih izričaja prema konvencionaliziranosti (Deignan 2005, 34–47): historijski metaforički izričaji, inovativni izričaji, konvencionalizirani izričaji i mrtvi metaforički izričaji.

U primjerima historijskih metaforičkih izričaja jezični izraz u suvremenome jeziku uopće ne priziva konceptualnu metaforu, premda ju je, povijesno gledajući, prizivao. Metaforička se veza sasvim izgubila, pa je riječ o metafori kao o dijakronijskom mehanizmu promjene značenja. Primjerice, izvorne govornike engleskog jezika riječ *pedigree* uopće ne asocira na značenje iz kojega je nastala (a to je noga ždrala; za potpunu etimologiju v. OED natuknica *pedigree*; primjer prema Lakoffu (1987b, 143–144)). Dakle, sa stajališta korpusne analize,

historijskim se metaforičkim izričajima smatraju riječi u kojima se prethodno doslovno značenje ne javlja u korpusu ili je toliko različito da ga govornici smatraju homonimnim (Deignan 2005, 47).

Inovativnim se metaforičkim izričajima smatraju oni izričaji koji se u korpusu javljaju manje od jednom u tisuću pojava riječi ili gdje su sve pojavnice iz istog izvora (Deignan 2005, 47). Riječ *pepelište* u primjeru (24) inovativni je metaforički izričaj.¹⁹

Kod konvencionaliziranih i mrtvih metaforičkih izričaja konceptualna veza između doslovnog i metaforičkog značenja potencijalno je čitljiva izvornomu govorniku, ali se razlikuje prema jakosti. Kod konvencionaliziranih metaforičkih izričaja, metaforičko je značenje riječi ovisno o doslovnom značenju (Deignan 2005, 47), što je vidljivo iz nekoliko čimbenika (Deignan 2005, 43–46). Prvo, ako metaforičko značenje mora imati neku vrstu dopune da bi bilo jasno da je riječ o metaforičkom značenju, onda govorimo o konvencionaliziranoj metafori. Primjerice, preneseno značenje riječi *potka* javlja se uvijek uz neku dopunu (npr. *ideološka potka*, *moralna potka*, *potka romana*).²⁰ Kad bismo rekli

(25) *Danas smo u školi učili o potki.*

bez drugog konteksta, vjerojatno bismo mislili na tkanje. Također, metaforički je izričaj konvencionaliziran ako je, semantički gledano, preslikavanje iz konkretnog na apstraktno. Na primjer, engleska riječ *soar* doslovno znači 'letjeti, vinuti se' i može se odnositi na konkretne referente, npr. ptice. Ako je njezino značenje metaforičko, onda se može odnositi samo na apstraktno referente (npr. riječ *spirit* 'duh' i sl.), pa je riječ o konvencionaliziranom metaforičkom izričaju. Treće, ako je metaforičko značenje izričaja vezano uz pozitivnu ili negativnu procjenu, onda je također riječ o konvencionaliziranom metaforičkom izričaju. Primjerice, engleska riječ *monkey* 'majmun' u metaforičkom značenju ima negativni prizvuk, pa je stoga konvencionalizirani metaforički izričaj. Naposljetku, bilo koje preslikavanje dijelova tijela smatra se konvencionaliziranim metaforičkim izričajem (zbog važnosti tijela u našem shvaćanju svijeta). Tako se konvencionaliziranim izričajem smatra riječ *noga* u značenju 'dio na kojem neki predmet stoji' (v. Anić 2003 natuknica *noga*). Nasuprot tomu, mrtvi metaforički izričaji prema istim semantičkim i korpusnim kriterijima ponašaju se drukčije. Dakle, metaforička značenja mrtvih metaforičkih izričaja mogu stajati sama, bez dopune, preslikavanja značenja mogu biti s konkretnog na konkretno te se ne javljaju evaluativna značenja.

Što se tiče odnosa jezičnog i konceptualnog pola metafore, konvencionalizirani i manje konvencionalizirani jezični izrazi mogu upućivati na konvencionalizirani

19 Izraz *pepelište* ne javlja se u Anićevu (2003) rječniku hrvatskog jezika, a u Hrvatskome nacionalnom korpusu jednom se javlja oblik *pepelištem* u značenju 'zgaritište'. Pretraga pomoću tražilice Google (18. 9. 2009.) pokazala je da se riječ *pepelište* i njezini oblici javljaju u prenesenom značenju u poeziji i u specijaliziranom značenju (mjesto gdje se odlaže pepeo). Stoga je ta inovativna metafora možda na putu ka konvencionalizaciji.

20 Što je pokazalo neformalno istraživanje svih oblika imenice *potka* u Hrvatskome nacionalnom korpusu (na dan 18. 9. 2009.). Od ukupno 121 citata, 22 su bila doslovna, dok je ostalih 99 bilo metaforičko. Svi metaforički citati imali su dopunu – ili pridjevsku ili u genitivu unutar iste rečenice.

lizirane i manje konvencionalizirane konceptualne metafore. Konvencionalizirani metaforički jezični izrazi uvijek su izraz neke konvencionalizirane konceptualne metafore. Inovativni jezični izrazi mogu biti rezultat nekih konvencionaliziranih konceptualnih preslikavanja, ali i sasvim novih konceptualnih metafora (Lakoff i Turner 1989, 50; Kövecses 2002, 32), što je razmjerno rijetko. Ako su inovativni jezični izrazi rezultat konvencionaliziranih konceptualnih preslikavanja, riječ je o procesima preradivanja, koji se uglavnom rabe u književnosti. Neki od njih su proširivanje (engl. *extending*), propitivanje (engl. *questioning*), razrada (engl. *elaboration*) i kombiniranje (engl. *combining*) (v. Lakoff i Turner 1989, 67 i dalje; Kövecses 2002, 47–49). U navedenim procesima riječ je o dodavanju novih elemenata u postojeća preslikavanja, dodavanju specifičnog znanja o postojećim preslikavanjima, propitivanju valjanosti postojećih metafora ili kombiniranju više metafora u nove strukture.²¹

U ovom smo odlomku govorili o konvencionaliziranosti metaforičkih jezičnih izraza i konceptualnih metafora. Podjela jezičnih izraza prema konvencionaliziranosti razmjerno je važan dio teorije konceptualne metafore jer omogućava određivanje relativne važnosti pojedinog preslikavanja u konceptualnoj metafori, što je neposredno vezano uz središnja znanja kao temelj motivacije integriranog modela (v. odlomak 3.3). Također, ovo je mjesto koje omogućuje izravno povezivanje integriranog modela (koji se odnosi na konceptualnu razinu) s jezičnim izrazima putem jasno određenih čimbenika koje je moguće operacionalizirati (za detalje v. Stanojević 2009, 123–129).

6. Dva načina analize metafora: konceptualna metafora i konceptualna integracija

U integriranome smo modelu do sada već naglasili da zamišljamo srednji put između statičnosti i dinamičnosti, a također i da uzimamo u obzir razlike između metafora sličnosti i korelacijskih metafora (kod korelacijskih metafora preslikavanje se odvija u jednome smjeru, dok je kod metafora sličnosti moguća dvosmjernost). Navedene se razlike podudaraju s dva načina analize metafora. Teorija konceptualizirane metafore (čiji su najistaknutiji zastupnici Lakoff i Johnson 1980; Lakoff i Turner 1989; Lakoff 1993; Lakoff i Johnson 1999; Kövecses 2000; Kövecses 2002; Kövecses 2005) uglavnom se bavi korelacijskim metaforama, naglašavajući njihovu ulogu u ljudskom razmišljanju. Stoga ne čudi da taj pristup naglašava konvencionaliziranost metafora u našem shvaćanju svijeta te njihovu jednosmjernost (zbog veće učinkovitosti baratanja konceptima izvorne domene u odnosu na ciljnu), što ujedno znači i razmjerno statičan pristup. S druge je strane teorija konceptualne integracije Fauconniera i Turnera (1994; 1996; 1998; 2000). Taj se pristup zasniva na mentalnim prostorima

21 Za primjere književnih analiza konceptualnih metafora v. Lakoff i Turner 1989; Žic-Fuchs 1992; Freeman 2003. Kod nas je izdana i prva monografija koja pokušava u kognitivnom duhu analizirati inovativne metafore u prijevodima romana Henryja Jamesa (Čulić 2003), ali nažalost djelo sadrži mnoge metodološke nedosljednosti.

te u skladu s tim naglašava analizu metafora u stvarnom vremenu i dvosmjernost procesa povezivanja domena.

Teorija konceptualne metafore, kao što smo rekli, ponajprije se bavi korelacijskim metaforama i njihovom konvencionaliziranošću u našem svakodnevnom životu. Budući da upravo konvencionaliziranost igra glavnu ulogu, proces analize usredotočuje se na konvencionalizirane veze između domena našeg znanja, a ne na veze u stvarnom vremenu. Dakle, podrazumijeva se da se na temelju jezičnog materijala konstruiraju mentalni prostori, ali se analiza pomoću razine mentalnih prostora preskače te se analizira razina konvencionaliziranih preslikavanja koja koncepti u mentalnim prostorima prizivaju. Na taj se način na osnovi različitih jezičnih izraza profiliraju konvencionalizirane veze među domenama. Te su veze jednosmjerne budući da se teorija konceptualne metafore usredotočuje u prvom redu na korelacijske metafore.

Teorija konceptualne integracije (engl. *conceptual integration theory*; češće *blending theory*) šira je od teorije konceptualne metafore jer osim konceptualne metafore omogućava objašnjenje analogije (Fauconnier i Turner 1998), nastanka novih kategorija (npr. u matematici i u gramatici (Fauconnier i Turner 1996; 1998)), viceva i šala, karikatura (Fauconnier 1997, 103 i dalje), performativa (u Austinovu smislu; usp. Sweetser 2000), nekih procesa u percepciji (Fauconnier i Turner 2000) itd. U ovome ćemo se kratkom prikazu usredotočiti samo na pristup konceptualnoj metafori.

Osnovna je značajka teorije konceptualne integracije što se bavi načinom konstruiranja značenja u stvarnom vremenu na temelju mentalnih prostora. Konceptualna je integracija proces povezivanja dvaju ulaznih mentalnih prostora (engl. *input space*), čijom integracijom nastaje složeni prostor (engl. *blended space*). Na osnovi analoških veza elemenata iz dvaju ulaznih prostora konstruiramo jedan generički prostor (engl. *generic space*) koji ujedinjuje opće značajke dvaju ulaznih prostora.²² Generički prostor unosi elemente pozadinskog znanja te daje strukturu složenom prostoru, koji pojedine dijelove opće strukture popunjava iz dvaju ulaznih prostora na različite načine. U prototipnom se slučaju konceptualne integracije, dakle, javljaju četiri prostora.

Pogledajmo primjer konceptualne integracije:

(26) *Ovaj je kirurg mesar*

(primjer prema Grady, Oakley i Coulson 1999, 103 i dalje). U teoriji konceptualne metafore rekli bismo da je riječ o preslikavanju iz izvorne domene (nazovimo je MESARSTVO) na ciljnu domenu (KIRURGIJA). Skup preslikavanja, čini se, sasvim je jasan: mesar (kao vršitelj radnje) preslikava se na kirurga; nož se preslikava na skalpel i tako dalje. Međutim, ovakav opis preslikavanja ne objašnjava metaforu u potpunosti: nije jasno koji nam dio izvorne domene do-

22 Zanimljivo je da je u najranijoj inačici teorije konceptualne integracije samo jedan prostor davao strukturu generičkom prostoru (Fauconnier i Turner 1994, 4 i dalje). Uskoro je taj nedostatak promijenjen: Fauconnier (1997, 149 i dalje) daje shemu kao što je ovdje opisujemo. Taj je nedostatak sukladan Lakoffovoj prvobitnoj inačici načela nepromjenjivosti.

pušta zaključiti da je riječ o lošem kirurgu. Tu teorija konceptualne metafore čija je postavka jednosmjernost nema pravi odgovor.

U teoriji konceptualne integracije analiza primjera (26) nešto je drukčija. Primjer otvara dva ulazna prostora: mentalni prostor U_1 koji priziva domenu MESARSTVO i mentalni prostor U_2 koji priziva domenu KIRURGIJA. Na temelju međusobnih veza nastalih analogijom možemo konstruirati generički prostor G u kojem se nalazi zajednički okvir obiju struktura s generičkim ulogama. U generičkom prostoru ni okvir radnje ni uloge nisu popunjene pojedinim elementima. Generički bi prostor u našem primjeru svakako sadržavao opću ulogu vršitelja radnje, ulogu trpitelja radnje, te bi sadržavao i opći okvir događaja (vršitelj vrši neku radnju na trpitelju s ciljem i sredstvom rada), zatim oštri instrument i radni prostor. Na osnovi prostora G gradimo složeni prostor S . U složeni prostor S prenosimo okvir i uloge iz generičkog prostora te ih popunjavamo elementima iz ulaznih prostora U_1 i U_2 (budući da oba prostora doprinose složenom prostoru, u teoriji konceptualne integracije ne govorimo o izvornoj i ciljnoj domeni). Tako u složenom prostoru S ulogu vršitelja radnje popunjava mesar iz ulaznog prostora U_1 , ulogu trpitelja radnje popunjava trpitelj iz ulaznog prostora U_2 , mjesto je operacijska dvorana iz prostora U_1 itd. Na osnovi takve »nemoguće« slike u složenom prostoru S dolazimo do značenja nekompetencije koje proizlazi iz navedene metafore: cilj je liječenje, ali je sredstvo mesarstvo (za potpunu analizu ovog primjera i grafički prikaz v. Grady, Oakley i Coulson 1999, 103–106).²³ Na taj način teorija konceptualne integracije omogućuje razmjerno jednostavno objašnjenje konceptualnih metafora (primjerice metafora sličnosti, složenih metafora i sl.) koje predstavljaju teškoće za teoriju konceptualne metafore.

U skladu sa svim što smo do sada naveli, čini se da je najplodniji pristup teorijama konceptualne metafore i konceptualne integracije onaj koji zauzimaju Grady, Oakley i Coulson (1999). Riječ je o istančanom redefiniranju položaja obiju teorija te naglašavanju njihovih prednosti, a da se to ne čini nauštrb druge teorije. Takav je pristup u skladu i s integriranim modelom konceptualne metafore koji smo iznijeli. S jedne strane, teorija konceptualne integracije šira je od teorije konceptualne metafore jer se proces integracije ne odnosi samo na metaforu. Teorija konceptualne integracije naglašava obradu jezičnog materijala u stvarnom vremenu, pa se u skladu s tim bavi pojedinačnim slučajevima, koji su često neobični, te omogućuje objašnjenje novog značenja koje nije rezultat pojedinačnih domena nego njihove integracije. Zbog toga je naročito pogodna za obradu metafora sličnosti ili drugih manje konvencionaliziranih meta-

23 Fauconnier i Turner teoriju na više mjesta razrađuju u tančine, opisujući procese stvaranja složenog prostora (sastavljanje (engl. *composition*), dovršavanje (engl. *completion*) i razrada (engl. *elaboration*); usp. Fauconnier i Turner (1998, 144); Grady, Oakley i Coulson (1999, 107); Coulson i Oakley (2001, 180–181)) i načela optimalizacije koja ograničavaju nastajanje procesa, od kojih neka odgovaraju načelu nepromjenjivosti (Fauconnier i Turner 1998, 162 i dalje; Coulson i Oakley 2001, 186; Barcelona 2003, 45). Načela razrade omogućuju stvaranje sasvim novih struktura koje nisu ni u jednom ulaznom prostoru. Unatoč sveobuhvatnosti, teorija ima i nekih problema, čiji sažeti pregled daju Coulson i Oakley (2001, 191), a neke pojedine probleme obrađuju Gibbs (2000), Grady (2000) i Veale i O'Donoghue (2000).

fora. Nasuprot tomu, teorija konceptualne metafore bavi se uopćavanjima zasnovanim na velikom jezičnom uzorku. Ona naglašava što je zajedničko i konvencionalizirano u nekoj konceptualizaciji. Stoga je prirodna njezina veza s korelacijskim metaforama.

7. Zaključak: integrirani model konceptualne metafore

U ovom smo se radu osvrnuli na sve temeljne značajke konceptualne metafore u kognitivnoj lingvistici te smo na temelju različitih prijedloga izložili jedinstveni integrirani pristup koji uzima u obzir sve najvažnije elemente opisa konceptualne metafore: dvostruki karakter metafore (metafora kao sposobnost povezivanja domena u stvarnom vremenu koja rađa konvencionalizirani ustroj znanja), iskustvenu osnovu metaforičkih preslikavanja (uz opis prirode znanja koja sudjeluju u nastanku metafore), podjele konceptualnih metafora koje proizlaze iz prirode znanja i konvencionaliziranosti znanja i naposljetku elemente i način analize metafora s obzirom na konvencionaliziranost i kulturne modele.²⁴

Konceptualnu smo metaforu definirali kao jedan od kognitivnih procesa konstruiranja značenja na temelju kojeg povezujemo izvornu i ciljnu domenu putem preslikavanja. Dva su kognitivna modela analize konceptualnih metafora. Prvi model analizira konceptualne metafore kao konvencionalizirana preslikavanja, naglašavajući njihovu jednosmjernost i jednostavnost izvorne domene u odnosu na ciljnu domenu. Nasuprot tomu, model konceptualne integracije modelira analizu metafora u stvarnom vremenu, ponajprije naglašavajući (barem) dvosmjernost preslikavanja te integraciju izvornih znanja u procesu povezivanja.

Nudi se i novi integrirani pristup u kojem se spajaju dva modela. Prilagodbe u odnosu na postojeće teorije odnose se na sljedeće: kod modela konceptualne metafore valja priznati postojanje metafora sličnosti, kod kojih ukotvljenje na osnovi primarnih metafora ne igra ulogu. Osim važnosti konvencionaliziranih veza između domena, valja prepoznati veze u stvarnom vremenu. S druge strane, u teoriji konceptualne integracije valja prepoznati da konvencionalizirane veze među domenama igraju ključnu ulogu u analizi podataka u stvarnom vremenu, jer omogućuju mnoge veze između mentalnih prostora.

Metaforu smatramo kognitivnom sposobnošću koju rabimo u stvarnom vremenu, a koja nam omogućuje povezivanje dviju domena znanja, i to tako da ciljnu domenu (ili neke njezine aspekte) shvaćamo pomoću (nekim aspektata) izvorne domene. Moguća preslikavanja s izvorne na ciljnu domenu ograničena su našim središnjim znanjima o izvornoj domeni i nekim znanjima o ciljnoj domeni (načelo nepromjenjivosti). Odnos između izvorne i ciljne domene može biti odnos korelacije ili sličnosti, što se očituje u smjeru preslikavanja (dvo-

24 Sličan popis elemenata koje valja objasniti kod konceptualne metafore nudi Kövecses na dva mjesta (Kövecses 2002, 311–312; Kövecses 2005, 5). Valja zamijetiti da Kövecsesov popis ne teži teorijskoj sintezi, nego mu služi isključivo kao pregled tema koje valja obraditi, te stoga ne daje (ni implicitno) odnos elemenata i njihove važnosti u teoriji konceptualne metafore.

smjernosti ili jednosmjernosti), vrsti koncepata koji se povezuju (raznovrsni ili istovrsni), konvencionaliziranosti (konvencionalizirane ili manje konvencionalizirane metafore) i ukotvljenju (metaforizacija predodžbenih shema i iskustvenih korelacija ili idealiziranih kognitivnih modela). Konvencionalizirane (korelacijske) metafore radaju konvencionalizirane veze, a neke od tih veza omogućuju strukturiranje našeg znanja u kulturne modele. Zbog konvencionaliziranosti te vrste konceptualnih metafora dovoljna je analiza koja iz jezičnih izraza rekonstruira postojeća preslikavanja. Kod manje konvencionaliziranih metafora (metafora sličnosti ili inovativnih veza korelacijskih metafora) veze između domena valja utvrditi pomoću metode konceptualne integracije jer ona omogućuje detaljniju analizu te može obuhvatiti moguću dvosmjernost (rađanje novog značenja koje je rezultat izvorne i ciljne domene, odnosno obaju ulaznih prostora). Ipak, u obje vrste metafora možemo pretpostaviti postojanje središnjeg znanja koje omogućuje preslikavanja. Središnje znanje vrijedi za neku zajednicu, a zajednicu ograničava doseg onoga što je kulturno zajedničko. Na taj način središnje znanje omogućuje uključivanje kulture kao elementa ukotvljenja metafora. Naposljetku, valja još jednom naglasiti da su ovdje opisana ponajprije konceptualna pitanja teorije metafore. Njihova primjena na jezičnome materijalu zahtijeva jasnu operacionalizaciju modela na razini teksta.

Literatura

- Anić, Vladimir. 2003. *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- Barcelona, Antonio. 2003. On the plausibility of claiming a metonymic motivation for conceptual metaphor. U *Metaphor and Metonymy at the Crossroads: A Cognitive Perspective*, ur. Antonio Barcelona, 31–58. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Brdar, Mario. 2007. *Metonymy in grammar: towards motivating extension of grammatical categories and constructions*. Osijek: Faculty of Philosophy, Josip Juraj Strossmayer University.
- Brisard, Frank. 2002. Metaphors are events, not objects. *Jezikoslovlje* 3 (1–2): 17–39.
- Brugman, Claudia. 1990. What is the invariance hypothesis? *Cognitive linguistics* 1 (2): 257–266.
- Clausner, Timothy C. i William Croft. 1999. Domains and image schemas. *Cognitive linguistics* 10 (1): 1–31.
- Coulson, Seana i Todd Oakley. 2001. Blending basics. *Cognitive linguistics* 11 (3–4): 175–196.
- Croft, William i D. A. Cruse. 2004. *Cognitive Linguistics*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Čulić, Zjena. 2003. *Čovjek, metafora, spoznaja*. Split: Književni krug.
- Deignan, Alice. 2005. *Metaphor and Corpus Linguistics*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Fauconnier, Gilles. 1997. *Mappings in Thought and Language*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Fauconnier, Gilles, i Mark Turner. 1994. *Conceptual projection and middle spaces*. Technical Report 9401. San Diego: University of California. <http://www-cogsci.ucsd.edu/research/files/technical/9401.pdf>. Preuzeto 2. 9. 2005.
- . 1996. Blending as a central process of grammar. U *Conceptual structure, discourse, and language*, ur. Adele E. Goldberg, 113–130.
- . 1998. Conceptual Integration Networks. *Cognitive Science* 22 (2): 133–187.
- . 2000. Compression and global insight. *Cognitive linguistics* 11 (3–4): 283–304.

- Feyaerts, Kurt. 1999. Metonymic hierarchies: the conceptualization of stupidity in German idiomatic expressions. U *Metonymy in Language and Thought*, ur. Klaus-Uwe Panther i Günther Radden, 309–332. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Co.
- . 2003. Refining the Inheritance Hypothesis: Interaction between metaphoric and metonymic hierarchies. U *Metaphor and Metonymy at the Crossroads: A Cognitive Perspective*, ur. Antonio Barcelona, 59–78. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Foley, William A. 1997. *Anthropological Linguistics: An Introduction*. Malden, MA: Blackwell Publishers.
- Freeman, Margaret H. 2003. Poetry and the scope of metaphor: Toward a cognitive theory of literature. U *Metaphor and Metonymy at the Crossroads: A Cognitive Perspective*, ur. Antonio Barcelona, 253–281. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Geld, Renata. 2006. Konceptualizacija i vidovi konstruiranja značenja: temeljne kognitivnolingvističke postavke i pojmovi. *Suvremena lingvistika* 62 (2): 183–211.
- Gibbs, Raymond W. 1994. *The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language, and Understanding*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Gibbs, Raymond W. 1999. Taking metaphor out of our heads and putting it into the cultural world. U *Metaphor in cognitive linguistics*, ur. Raymond W. Gibbs i Gerard Steen, 145–166. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Co.
- . 2000. Making good psychology out of blending theory. *Cognitive linguistics* 11 (3–4): 347–358.
- Gibbs, Raymond W., Paula Lenz Costa Lima i Paula Francozo. 2004. Metaphor is grounded in embodied experience. *Journal of Pragmatics* 36 (7): 1189–1210.
- Giora, Rachel. 2002. Literal vs. figurative language: Different or equal? *Journal of Pragmatics* 34 (4): 487–506.
- Giora, Rachel i Ofer Fein. 1999. On understanding familiar and less-familiar figurative language. *Journal of Pragmatics* 31 (12): 1601–1618.
- Goossens, Louis. 1990. Metaphonymy: the interaction of metaphor and metonymy in expressions for linguistic action. *Cognitive linguistics* 1 (3): 323–340.
- Grady, Joseph. 1997. THEORIES ARE BUILDINGS revisited. *Cognitive Linguistics* 8 (4): 267–290.
- . 1999. A typology of motivation for conceptual metaphor: Correlation vs. resemblance. U *Metaphor in cognitive linguistics*, ur. Raymond W. Gibbs i Gerard Steen, 79–100. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Co.
- . 2000. Cognitive mechanisms of conceptual integration. *Cognitive linguistics* 11 (3–4): 335–345.
- Grady, Joseph, Todd Oakley i Seana Coulson. 1999. Blending and metaphor. U *Metaphor in Cognitive Linguistics*, ur. Raymond W. Gibbs i Gerard Steen, 101–124. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Co.
- Heine, Bernd. 1997. *Cognitive Foundations of Grammar*. New York: Oxford University Press.
- Jäkel, Olaf. 2003. *Metafora w abstrakcyjnych domenach dyskursu*. Kraków: Universitas.
- Johnson, Christopher R. 1999. Constructional grounding: The role of interpretational overlap in lexical and constructional acquisition. Doktorska disertacija, University of California, Berkeley.
- Johnson, Mark. 1987. *The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason*. Chicago and London: University of Chicago Press.
- Kittay, Eva Feder. 1987. *Metaphor: Its Cognitive Force and Linguistic Structure*. Oxford: Oxford University Press.
- Kövecses, Zoltán. 1995. American friendship and the scope of metaphor. *Cognitive linguistics* 6 (4): 315–346.
- . 2000. *Metaphor and Emotion: Language, Culture, and Body in Human Feeling*. Studies in emotion and social interaction. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- . 2002. *Metaphor: A Practical Introduction*. New York: Oxford University Press.

- . 2003. The scope of metaphor. U *Metaphor and metonymy at the crossroads: A cognitive perspective*, ur. Antonio Barcelona, 79–92. Berlin; New York: Mouton de Gruyter.
- . 2005. *Metaphor in Culture: Universality and Variation*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Kövecses, Zoltán i Günter Radden. 1998. Metonymy: Developing a cognitive linguistic view. *Cognitive linguistics* 9 (1): 37–77.
- Krzyszowski, Tomasz P. 1997. *Angels and Devils in Hell*. Warszawa: Wydawnictwo Energeia.
- . 1999. *Aksjologiczne aspekty semantyki językowej*. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Lakoff, George. 1987a. *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind*. Chicago and London: University of Chicago Press.
- . 1987b. The death of dead metaphor. *Metaphor and Symbol* 2 (2): 143–147.
- . 1987c. Image metaphors. *Metaphor and Symbol* 2 (3): 219–222.
- . 1990. The invariance hypothesis: Is abstract reason based on image–schemas. *Cognitive linguistics* 1 (1): 39–74.
- . 1993. The contemporary theory of metaphor. U *Metaphor and Thought*, ur. Andrew Ortony, 202–251. 2. izdanje. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lakoff, George i Mark Johnson. 1980. *Metaphors We Live By*. Chicago and London: University of Chicago Press.
- . 1999. *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and Its Challenge to Western Thought*. New York: Basic Books.
- Lakoff, George i Mark Turner. 1989. *More Than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago and London: University of Chicago Press.
- Langacker, Ronald W. 1987. *Foundations of Cognitive Grammar*. 1. svezak. Stanford: Stanford University Press.
- Lawler, John M. 1983. »Metaphors We Live By« by George Lakoff and Mark Johnson. *Language* 59 (2): 201–207.
- Niemeier, Susanne. 2003. »Straight from the heart« – metonymic and metaphorical explorations. U *Metaphor and Metonymy at the Crossroads: A Cognitive Perspective*, ur. Antonio Barcelona, 195–213. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Pilecka, Ewa. 2002. La transfert métaphorique en diachronie: cas du champ sémantique des adjectifs désignant les qualités physiques. *Neophilologica* 15: 126–138.
- Radden, Günter. 2003. How metonymic are metaphors? U *Metaphor and Metonymy at the Crossroads: A Cognitive Perspective*, ur. Antonio Barcelona, 93–108. Berlin; New York: Mouton de Gruyter.
- Radden, Günter, i Zoltán Kövecses. 1999. Towards a theory of metonymy. U *Metonymy in Language and Thought*, ur. Klaus–Uwe Panther i Günter Radden. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Co.
- Rosch, Eleanor i Barbara B. Lloyd, ur. 1978. *Cognition and categorization*. Hillsdale, Nj: Erlbaum.
- Rosch, Eleanor, Carolyn B. Mervis, Wayne D. Gray, David M. Johnson i Penny Boyes–Braem. 1976. Basic objects in natural categories. *Cognitive Psychology* 8 (3): 382–439.
- Ruiz de Mendoza Ibáñez, Franciso José. 2003. The role of mappings and domains in understanding metonymy. U *Metaphor and metonymy at the crossroads: A cognitive perspective*, ur. Antonio Barcelona, 109–132. Berlin; New York: Mouton de Gruyter.
- Ruiz de Mendoza Ibáñez, Franciso José i Olga Isabel Díez Velasco. 2002. Patterns of conceptual interaction. U *Metaphor and metonymy in comparison and contrast*, ur. René Dirven i Ralph Pörings, 489–532. Berlin; New York: Mouton de Gruyter.
- Stanojević, Mateusz–Milan. 2009. Dijkronijska varijacija u metaforičkim modelima: razrada metodologije. Doktorska disertacija, Sveučilište u Zadru.

- Stanojević, Mateusz–Milan i Jelena Parizoska. 2005. Konvencionalne konceptualne metafore i idiomatičnost. U *Semantika prirodnog jezika i metajezik semantike*, ur. Jagoda Granić, 701–712. Zagreb, Split: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku.
- Sweetser, Eve. 2000. Blended spaces and performativity. *Cognitive linguistics* 11 (3–4): 305–333.
- Tabakowska, Elżbieta. 2003. Iconicity. U *Handbook of Pragmatics*, ur. Jef Verschueren, Jan–Ola Östman, Jan Blommaert i Chris Bulcaen, 1–17. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Co.
- . 2005. *Gramatika i predočavanje. Uvod u kognitivnu lingvistiku*. Preveli Mateusz–Milan Stanojević i Barbara Kryžan–Stanojević. Zagreb: FF Press.
- Taylor, John R. 1995. *Linguistic categorization. Prototypes in Linguistic Theory*. 2. izdanje. New York: Oxford University Press.
- Turner, Mark. 1990. Aspects of the invariance hypothesis. *Cognitive linguistics* 1 (2): 247–255.
- Varela, Francisco J., Evan Thompson i Eleanor Rosch. 1991. *The Embodied Mind: Cognitive Science and Human Experience*. Cambridge, Massachusetts and London, England: MIT Press.
- Veale, Tony i Diarmuid O'Donoghue. 2000. Computation and blending. *Cognitive linguistics* 11 (3–4): 253–281.
- Žic–Fuchs, Milena. 1991. *Znanje o jeziku i znanje o svijetu: semantička analiza glagola kretanja u engleskom jeziku*. Biblioteka SOL. Zagreb: Filozofski fakultet, Odsjek za opću lingvistiku i orijentalne studije.
- . 1992. Konvencionalne i pjesničke metafore. *Filologija* 20–21: 585–593.

Conceptual metaphor in cognitive linguistics: a review

Although conceptual metaphor (Lakoff and Johnson 1980) is undoubtedly one of the fundamental segments in various cognitive linguistic theories, there are still many disputes concerning its motivation, cultural specificity, and processing. The aim of this paper is to give an overview of key theoretical issues, unifying them into a coherent model which may be used as the basis for operationalization. The paper deals with two major problems: the motivation of conceptual metaphors and their dynamicity. We present an integrated approach to conceptual metaphor. On the one hand, we recognize the dynamicity of metaphor as a cognitive mechanism of connecting two domains of knowledge in real time. On the other hand, we do not exclude the conventionality of certain connections, thus enabling a general conceptual and textual analysis. The duality of metaphor is also reflected in their motivation. Rather than separating cultural motivation and embodiment, we argue for an approach in which conceptual metaphor is seen as equally grounded in cultural and embodied experiences which are part of central knowledge. Central knowledge is a metonymical principle motivating conceptual metaphors within a certain community. Central knowledge is construed by and dependent on the cultural community, constraining the scope of what may be seen as culturally–universal or culturally–specific. Common embodied and cultural experiences motivate the creation of similar metaphors, and divergent experiences (or different interpretations of the same experience) cause variation. In the object vs. process debate we advocate the middle way. On the one hand, we recognize the dynamicity of conceptual metaphors as a construal process in real time, analyzable in terms of conceptual integration. On the other hand, we do not reject the possible conventionality of some connections, recognizing the analytical convenience of conceptual metaphors as static entities in conceptual and textual analysis.

Key words: conceptual metaphor, motivation, central knowledge, conceptual integration, metaphors, cognitive linguistics

Ključne riječi: konceptualna metafora, motivacija, središnja znanja, konceptualna integracija, metafore, kognitivna lingvistika